

Süfyân es-Sevrî'nin Hayatı ve Eserleri¹

Ömer Faruk AKPINAR*

Öz: Hicrî II. asırdaki tedvin ve tasnif faaliyetlerinin öncülerinden biri olan Süfyân es-Sevrî, tâbiûn ve etbâu't-tâbiînden tevarüs ettiği ilim mirasını gerek tedvin ve tasnif gerekse tedris ile sonraki nesillere ulaştırmış, başta hadis ve fıkıh olmak üzere tefsir, akaid, rical gibi pek çok ilme önemli katkılarda bulunmuş hadis imamlarından. Bu çalışma Süfyân es-Sevrî'yi, hayatı, ilim yolculukları, hocaları, talebeleri ve eserleri çerçevesinde bir nebze tanıtmak, İslam kültür ve düşünce tarihindeki yerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Süfyân b. Saîd, Sevrî, Biyografi

Sufyan Al-Thawri: His Life and Works

Abstract: Sufyan al-Thawri, one of the pioneers of compilations of hadith in the second century after hijra, had been transferred wisdom heritage which had been inherited from the Prophet Mohammad's companions' students and their also, to the next generation by both compile and teaching (by compile both teaching). He has made significant contributions to sciences as tafseer (commentary), kalam (theology), rijal (biography), in particular hadith and fiqh (islamic law). This essay intended to introduce him within the framework of his life, scholarly journeys, teachers and students and Works; and his place also importance of early Islamic history of thought somewhat.

Keywords: Sufyan ibn Said, al-Thawri, Biography

İktibas / Citation: Ömer Faruk Akpınar, "Süfyân es-Sevrî'nin Hayatı ve Eserleri", Usûl, 22 (2014/2), 115 - 168.

A. Yetiştirdiği Muhit

Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Kûfe'de doğmuş, hayatının büyük kısmını bu şehirde geçirmiş, farklı beldeleri dolaşmış ve nihayet Basra'da vefat etmiştir.

¹ Bu makale 2008 yılında Zekeriya Güler'in danışmanlığında hazırlamış olduğumuz lisans tezimizin bir kısmının gözden geçirilmiş halidir.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı.

Yaşadığı dönemin Kûfe'sine bakıldığında fitne hareketleri ile sürekli gündemde olan, bunun yanı sıra Hz. Ali ve İbn Mes'ûd gibi mümtaz sahabilerin miras bıraktığı büyük ilim merkezi bir şehir görülür. Bu sebeple hayatına geçmeden önce onun yetiştiği muhiti iki başlıkta incelemek yerinde olacaktır.

1. Sosyal ve Siyasî Hayat

Emevî halifesi Süleyman b. Abdülmelik (96-99/715-717) zamanında doğan² Süfyân es-Sevrî, Emevî devletinin son demlerine ve Abbâsilerin kuruluşuna şahit olmuştur. Memleketi Kûfe'de halk, Emevî idaresine karşı genellikle ehl-i beyt taraftarlarını desteklediği için idarenin baskıcı rejimine maruz kalmışlardır. Ebû Hanîfe (150/767), Süfyân es-Sevrî, İbn Uyeyne (197/813) gibi fıkıh ve hadis âlimlerinin ileri gelenleri, Emevî uygulamalarına karşı ortak bir tavır sergilemişler, Ehl-i Beyt mensuplarınca Emevîler aleyhine girilen ayaklanmaları desteklemişlerdir.³ Hilafet merkezini Bağdat'a taşıyan Abbâsiler, merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak için halkın öncüleri olan ulemaya değer vermiş, mümtaz şahsiyetlere önemli makamlar teklif etmiş, muhalefet edenlere karşı katı bir tutum sergilemişlerdir. Kadılık görevini kabul etmeyen Ebû Hanîfe hapse atılmış, İmâm Mâlik (179/795), bazı fetvaları sebebiyle kırbaçlanmış,⁴ Süfyân es-Sevrî ise kaçarak saklanmak zorunda kalmıştır. Süfyân'ın Emevî idaresi ile herhangi bir münasebetini bilmiyoruz. Ancak o Abbâsî halifeleri Mansûr (136-158/754-775) ve Mehdî (158-169/775-785) tarafından teklif edilen kadılığı geri çevirmiş ve hükümetten saklanarak yaşamaya çalışmıştır.⁵

Abbasilerin iktidara gelmeleriyle, devlet idaresi ve kültürel alanlarda Emevîlerin izleri yok edilmiş, bir yeniden yapılanma süreci başlatılmış, Şîa, Hâricîler ve diğer siyâsî/dînî hareketlerle mücadele edilmiş, zındıklık hareketlerine karşı Mu'tezile kelamcıları ile iyi ilişkiler kurulmuş, iç ve dış tehditlere karşı kültürel ve ilmî sahada bir mücadele vermenin gereğiyle İslamî ilimler tedvin edilmeye başlanmıştır. Hadislerin tasnifinde de önemli etkisi bulunan fıkıh ilminin teşekkül süreciyle ilgili çalışmalar bunun en güzel örneğidir. İdareye getireceği pratik faydalar göz önüne alınarak, yargı ve hukuk siste-

² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371.

³ Özpınar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, s. 34-36.

⁴ Zehebî, *Siyer*, VI, 401; VIII, 80; Sıddıkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, s. 126-127.

⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 402; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 47; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb*, II, 205-206.

minde ihtiyaç duyulan bilgilerin tedvîn ve tasnîf edilmesine öncelik verilmiştir.⁶ Halife Mansûr, çeşitli ilimlerde ön plana çıkan âlimleri Bağdat'a davet ederek hem muarızlara en iyi şekilde cevaplar verilmesine, hem de ehl-i rey ile ehl-i hadisin arasını bulmaya çalışmış; oğlu Mehdî'ye de fakihlere yaklaşması, onları dinlemesi, toplumun bütünlüğünü bozmaması, din dışı oluşumlarla mücadele etmesi hususunda vasiyetlerde bulunmuştur. Ne var ki ehl-i beyte yönelik olumsuz muamelelerin bu dönemde de sürmesi sebebiyle Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî gibi bazı âlimler resmi bir görev yüklenmekten kaçınmışlardır.⁷

158/775 yılında hilafete geçen Mehdî, babasının vasiyetine uyararak, sünneti referans kabul etmeyen hareketlerle ve zındıklarla mücadele etmiştir. İlk Mu'tezililerin yanı sıra hadisçiler de bu mücadelede önemli rol oynamışlar, mücadelelerine hadis uydurarak destek sağlama peşinde olan zındıklara gereken karşılığı vermişlerdir. Hadisçiler, cerh ve tadil sistemini uygulayarak bu tür oluşumlara destek olanları sosyal ve kültürel sahada etkisiz hale getirmişler, aynı zamanda onların görüşlerine cevap teşkil edecek hadisleri de tedvîn ve tasnif ederek zındıklarla ve sapık görüşlerle mücadele etmişlerdir. Yapılan çalışmalar idare tarafından da desteklenmiş ve teşvik edilmiştir.⁸

2. İlmî Hayat

Süfyân'ın yaşadığı hicrî ikinci asırda ilmî ve kültürel hayat genel hatlarıyla şu şekildeydi:

Süfyân'ın çağı kıraat ilminin büyük imamlarının yaşadıkları döneme rastlar. Hatta onun, "İyi bir kârî olup Kur'ân okumayı ne kadar isterdim" dediği nakledilir.⁹ Bu dönemde sahâbeden gelen tefsir rivayetleri ile Kur'ân tefsiri devam etmiş ve tedvin edilmeye başlamıştır. İlk tefsir müelliflerinden sayılan Ali b. Ebî Talha (143/760), Mukâtil b. Süleymân (150/767), Yahyâ b. Sellâm (200/815) ile Halil b. Ahmed (150/767) ve Yunus b. Habîb (183/798) gibi meşhur Arap dil bilginleri bu dönemde yaşamıştır.

Hadis çalışmaları geniş bir coğrafyaya yayılmış durumda idi. Özellikle Hicaz ve Irak bölgelerinde büyük muhaddisler yetişmiş, hadis yolculukları ço-

⁶ Özpinar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, s. 36-38.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özpinar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, s. 35-41.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özpinar, *Hadîs Edebiyatının Oluşumu*, s. 42-44.

⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 366; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 10.

ğalmış ve tedvin faaliyetleri artarak devam etmiştir. Tâbiûn neslinin küçükleri ve onların öğrencileri birbirinden ayrılmaya başlayan ders halkalarında hadis rivayet ediyorlardı. Hıfz, marifet ve gayretleri ile ön plana çıkan pek çok hadis bilgini bu asırda yaşamıştır.

Bu dönemde yaşanan siyâsî, içtimâî ve ekonomik hadiseler yeni fikhî meseleler doğurmuş, farklı şehirlerde, farklı kimselerce muhtelif hükümler ortaya konulmuştur. Hicaz'da Zeyd b. Ali, Ca'fer es-Sâdık, Mâlik; Kûfe'de Ebû Hanîfe ve talebeleri ile İbn Ebî Leylâ, İbn Şübrüme, Sevrî; Şam'da Evzâî gibi müctehid imamlar bu dönemde yaşamışlar, ilk fıkıh kaynakları ve ahkâm hadislerini bir araya getiren veya hadisleri fıkıh bâblarına göre düzenleyen çalışmalar bu dönemde tedvin ve tasnife başlanmıştır.

Süfyân'ın hayatının çoğunu geçirdiği Kûfe, bu dönemde büyük ilim merkezlerinden biri konumundadır. Tefsir, hadis, fıkıh ve kelam ilimlerinin öncü bilginlerinden bazıları burada yetişmiştir. İslam dünyasının muhtelif yerlerinden talebeler bu ilim hazinesinden istifade edebilmek için Kûfe'ye de gelmişler ve ilim meclislerinde bulunmuşlardır. Sözlü ilim geleneğinin yanı sıra ilk yazılı metinlerin bazısı da bu şehirde tedvin ve tasnif edilmeye başlanmıştır.

B. Hayatı ve İlim Çevresi

1. Doğumu ve Nesebi

Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, 97/715¹⁰ senesinde, Süleyman b. Abdülmelik'in devr-i hilafetinde doğdu.¹¹ Künyesi Ebû Abdullah¹² olan Süfyân, doğduğu yere nispetle el-Kûfi, dedelerinden Sevr'e nispetle es-Sevrî diye anılır.¹³ Soyu, Peygamberimizin on altıncı göbekten atası olan İlyas'a dayanır.¹⁴

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371; Zehebî, *Siyer*, VII, 230. Süfyân'ın doğum yılı olarak 95, 96, 99 seneleri de zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kal'aci, *Mevsûatü Fıkhî Süfyân es-Sevrî*, s. 9; Sevrî, *Tefsîr* (mukaddime), s. 9.

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371.

¹³ Hemdân'ın bir kolu olan Sevr'den olduğu da rivayet edilmiştir. Bk. Mizzî, *Tehzîb*, XI, 155.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân* II, 386; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, II, 56. İbnü'l-Esir, *el-Lübâb* (I, 244-245) adlı eserinde Süfyân'ın nesebi ve

Süfyân'ın doğum yeri konusunda Merv asıllı olduğu,¹⁵ babasının görevli olarak gönderildiği Horasan bölgesinde¹⁶ Cürcân¹⁷ veya Kazvîn'de¹⁸ doğduğu ya da Kûfe'de Üseyr mevkiinde doğduğu¹⁹ şeklinde farklı görüşler bulunsa da çocukluğu ve yetişmesi Kûfe'de olmuştur.

Babası Saîd, tâbiûnun küçüklerinden olup Kûfeli âlimlerden hadis rivayetinde bulunmuş ilim ehli sika bir râvî idi. Şa'bi ve Hayseme b. Abdurrahman ile dostluk yapmış ve onlardan ilim almıştır. Ayrıca Ebû Vâil, İbrahim et-Teymî, İkrime gibi zevâttan da ilim öğrenmiştir. Kendisinden oğulları Süfyân, Ömer, el-Mübarek ve Şu'be b. el-Haccâc, Ebu'l-Ahvas, Ebû Avâne gibi kimse-ler rivayette bulunmuştur. Kütüb-i Sitte imamları onun rivayetlerine eserlerinde yer vermişlerdir. Genel kabul gören görüşe göre 126/743 yılında vefat etmiştir.²⁰ Dedesi Mesrûk'un ise Hz. Ali'nin ashabından olduğu ve onun safında katıldığı Cemel Savaşı'nda şehit olduğu kaydedilir.²¹

Annesinin zühd ve vera sahibi, salih bir kimse olduğu ve Süfyân'ı ilme teşvik ettiği nakledilmiş, ancak ismi ve hayatı hakkında bilgi verilmemiştir. Oğluna ilim yolundaki ihtiyaçlarını gidermesinde kendi eğirdiği yünün geliriyle maddi destek olacağını vadettiği rivayet edilir. Oğluna ilim talebi konusunda yaptığı tavsiyenin vecize ve nasihat olarak nakledildiği kaydedilmiştir.²²

Süfyân'ın ikisi erkek²³ olmak üzere üç kardeşi bilinmektedir. Sika bir râvî olan Ömer, Süfyân hayatta iken vefat etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâi

soyu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ayrıca bk. Kal'acî, *Mevsûatü fıkhi Süfyân es-Sevrî*, s. 7.

¹⁵ Yâkût, *Mu'cemu'l-buldân*, IV, 509; Zehebî, *Siyer*, VII, 242.

¹⁶ İbn Ma'in, Süfyân'ın Horasan'da doğduğunu nakleder. Zehebî, *Siyer*, VII, 242.

¹⁷ Sehmî, *Târihu Cürcân*, s. 174.

¹⁸ Âcurrî, *Suâlât*, s. 160.

¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 222; Abdulhalîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî*, s. 10.

²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 66; Zehebî, *Siyer*, VII, 230; Mizzî, *Tehzîb*, XI, 60-61. Vefat tarihi olarak 127 ve 128 yılları da zikredilmiştir. Bk. *Tefsîru's-Sevrî*, s. 8 (mukaddime).

²¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 242; Kal'acî, *Mevsûatü Fıkhi Süfyân es-Sevrî*, s. 7.

²² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, III, 189; Sem'ânî, *Edebü'l-implâ*, s. 126; Kal'acî, *Mevsûatü fıkhi Süfyân es-Sevrî*, s. 8.

²³ Âcurrî, *Suâlât*, s. 97.

onun rivayetlerini zikrederler.²⁴ Ebû Abdurrahmân Mübarek (ö. 180/797) ise 'sadûk' bir râvidir. Ondan rivayette bulunan Yahyâ b. Mâin onun sika olduğunu söylemiştir. Babasından ve kardeşlerinden rivayetleri vardır. Bazı rivayetleri Ebû Dâvud, Tirmizi ve Nesai'nin eserlerinde yer almıştır. Dil bilgini olduğu ve Asmâi'nin (ö. 216/831) kendisine öğrencilik yaptığı nakledilir. Bağdat'a yerleştiği, gözlerini kaybettiği ve kardeşi Süfyân saklanırken ona yardım edip ihtiyaçlarını temin etmeye çalıştığı kaydedilir.²⁵ Süfyân'ın kız kardeşinin (ö. 182/799) ismi ise bilinmemektedir. Süfyân'ı çok sevdiği, kardeşine en güzel yemekleri göndermek için fırsat kolladığı, hamurışı ve badem, fıstık ve gül suyu katılmış tahinli pastalar gönderdiği zikredilmektedir. Süfyân, kız kardeşinin bu iyiliklerini hiç unutmamış ve vefatından önce sahip olduğu her şeyi kız kardeşine ve onun oğlu muhaddis Ammâr b. Muhammed'e bırakmıştır.²⁶

²⁴ Mizzi, *Tehzîb*, XXI, 366-367; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 229. Süfyân vefat ettiğinde mirasını yeğenine bıraktığı, kardeşi Mübarek'e hiçbir şey bırakmadığı nakledildiğine göre kardeşi Ömer, ondan önce vefat etmiş olmalıdır. Ayrıca İbn Ebi Hâtim, Süfyân'ın mezarına gidip dua ettiği kardeşinin ismini Ömer olarak vermiştir. Bk. İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 69.

²⁵ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 91, 92-93; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XV, 286-290; Mizzi, *Tehzîb*, XXVII, 178-180; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 18; Kal'acî, *Mevsûatü fikhü Süfyân es-Sevrî*, s. 8. İbn Hibbân, Süfyân'ın bunlardan başka bir de Habîb isminde bir kardeşini zikreder. İbn Hibbân, *Sikât*, VI, 401. Kaynaklarda Abdulvâris b. Saîd es-Sevrî (Süyûtî, *Tedrib*, I, 329) isimli bir râviden daha bahsedilmekte ise de bu isimde birini tespit edemedik.

²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372; Zehebi, *Siyer*, VII, 245; Kal'acî, *Mevsûatü fikhü Süfyân es-Sevrî*, s. 8-9. Kız kardeşinin oğlu olan Seyf b. Muhammed'in *-Sünen-i Tirmizî'* de rivayeti bulunsa da- çirkef bir yalancı (kezzab habîs) olduğu söylenmiş, zayıf ve metruk kabul edilmiştir. Dayısından ve diğer meşhur muhaddislerden aldığı iddia ettiği münker rivayetleri bulunmaktadır. Bağdat'a yerleşmiş ve 190'lı yıllarda vefat etmiştir. İbn Hanbel, *el-İlel*, I, 245; Ukaylî, *ed-Duafâ*, II, 172; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, II, 35; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 145. Diğer yeğeni Ebu'l-Yakzân Ammâr el-Kûfî (ö. 182/799) ara sıra hata yapan sadûk biridir. İbn Mâin onu tevsik eder. Müslim, Tirmizi, İbn Mâce onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Bağdat'a yerleşmiş âbid birisidir. Seyf'den daha güvenilir olduğu belirtilse de onu zayıf sayan âlimler bulunmaktadır. İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 204. Süfyân'ın yeğeni olduğu belirtilen Ubeyd b. Kâsım et-Teymî'nin de çirkef bir yalancı olduğu söylenmiş ve rivayetleri reddedilmiştir. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 175; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 39. Kaynaklarda Süfyân'ın kız kardeşinin oğlu olarak İmrân el-

Süfyân'ın evliliklerine bakıldığında onun, birden fazla evlenmenin zühd hayatına aykırı olmadığını dile getirdiği görülür. Nitekim o şöyle demiştir: “Çok evlilik dünyadan sayılmaz. Çünkü Ali (r.a.) sahabenin en zahidlerindedi. Ama dört karısı ve ondokuz tane de cariyesi vardı.”²⁷ Fakat Süfyân zengin bir kadınla evlenmeyi hoş görmezdi. Nitekim yakın dostlarından birinin tavsiye ve arabuluculuk ettiği Basra'nın zenginlerinden bir aileye mensup bir kadınla evlenmeyi kabul etmedi. Onun evlilikten ictinab etmesinin nedeni de hasenâtını götürecek bir çocuğa sahip olma endişesiydi.²⁸ Bununla beraber Süfyân'ın üç evlilik yaptığı zikredilir:

İlk evliliğini ismi kaynaklarda geçmeyen Kûfe'li bir kadınla yaptı. Bu evliliğinden Saîd ve Muhammed isimli iki oğlu ve bir kızı oldu. Çocukları kendisinden evvel vefat etmişlerdir.²⁹ İkinci olarak vaaz ve nasihatlerinden istifade etmek için bazen ziyaretine gittiği Kûfe'nin zühd ve takva ehli hanımlarından Ümmü Hassân el-Kûfiyye ile evlendi.³⁰ Süfyân'ın daha sonra Basra'ya geldiğinde Ümmü Ebî Huzeyfe en-Nehdî (Ümmü Mûsâ b. Mes'ûd) ile de evlendiği rivayet edilmiştir.³¹

Süfyân'ın diğer bazı akrabaları ise Buhara'da yaşamaktadırlar. Süfyân'ın onları ziyarete gittiği, hatta on sekiz yaşlarında amcasının mirasından payına düşeni almaya gittiği ve orada bir müddet kaldığı kaydedilir.³²

Kattân (Ka'bî, *Kabûlu'l-ahbâr*, I, 349) ve Ali b. Hamza'nın (Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 23; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, III, 150.) isimleri de geçmektedir. Süfyân'ın kız kardeş çocukları olduğu belirtilen bu iki isimden -şayet bu doğruysa- onun başka kız kardeşleri olduğu veya kız kardeşinin birden fazla evlilik yaptığı anlaşılmaktadır.

²⁷ Sevrî, *Tefsîr* (Mukaddime), s. 29.

²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 90-91. O bir keresinde “Evlat sahibi iflah olmaz” demiştir. Bk. a.y. s. 95.

²⁹ Bazı kaynaklar sadece bir oğlundan bahseder ve onun da kendisinden önce vefat ettiğini kaydeder. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 402; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, I, 314.

³⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, III, 188.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 304; İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 522; Mizzî, *Tehzib*, XXIX, 149.

³² Sevrî, *Tefsîr* (Mukaddime), s. 9. Süfyân'ın amcasının ismi burada zikredilmemektedir. Ancak kaynaklarda Süfyân es-Sevrî'nin amcası olarak Hamza b. Mesrûk ismi

2. Hayatı

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Süfyân es-Sevrî'nin vefatından altı yıl öncesine (155/761 yılına) kadar Kûfe'de yaşadığını ve burada yetiştiğini söyleyebiliriz. Evzâi'den (157/774) nakledilen “İnsanların razı olma ve sağlamlığını kabul etme noktasında üzerinde ittifak ettiği âlimlerden sadece Kûfe'deki bir adam kalmıştır. (O da Süfyân'dır.)”³³ sözü bu bilgiyi doğrular mahiyettedir. Ayrıca Süfyân'ın Kûfe'de ilimle meşgul olduğu, İbn Mes'ud'un ders okuttuğu direğin dibinde dersler verdiği nakledilmiştir.³⁴

Kaynaklarda Süfyân es-Sevrî'nin çeşitli seyahatlerinden bahsedilmektedir. O hangi amaçla olursa olsun yaptığı seyahatlerde ilimle uğraşmayı bir fırsat bilmiştir. Daha gençlik çağında 18 yaşlarında amcasından kalan mirası almak için Buhârâ'ya gitmesi ve yol güzergâhındaki şehirlerde ilim meclislerine katılması bunun en güzel örneğidir. O, bu yolculuğunu Bağdat üzerinden gerçekleştirmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, onun defalarca Bağdat'a geldiğini, bir seferinde de buradan Horasan'a doğru gittiğini söyler.³⁵ Süfyân'ın Horasan

geçmektedir. Bk. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, III, 51; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 209. Ayrıca bu amcasının Amr isminde bir oğlundan bahsedilir. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 101.

³³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 222.

³⁴ Rivayette söz konusu mecliste İbn Mes'ud'dan sonra Alkame, sonra İbrâhîm en-Nehâî, sonra Mansûr, sonra da Sevrî'nin ders okuttuğu, ondan sonra da yerine talebesi Vekî'in geçtiği, ondan sonra da İbn Ebî Şeybe'nin geçtiği bildirilmektedir. Zehebî, *Siyer*, XI, 124.

³⁵ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 152. Bu yolculuğu Sevrî'nin arkadaşı Yûnus b. Ebî Ya'kûb el-Abdî şöyle anlatmaktadır: “Süfyân, bir haceti ve akrabalarını ziyaret için Horasan'a gitmeye karar verdi ve bunu talebelerinden gizledi. Ancak ben ve bazı talebeleri bunu yakın dostlarından öğrendik ve ona hissettirmeden onunla gitmek üzere hazırlandık. Süfyân bir gün gizlice yola çıktı. Biz de yola çıktık ve ondan önce Bağdat'a vardık. Bağdat'a geldiğinde kendisini gizledi. Bizim kendisi ile gelmemizi hoş karşılamasa da yola birlikte devam ettik ve Hulvan'a vardık. Yola devam ettik ve nehri geçene kadar ona eşlik ettik. Sonunda Buhârâ'ya vardık. İşini bitirene kadar Buhârâ'da uzun bir müddet onunla birlikte kaldık. Akrabaları biraz daha kalması hususunda ısrar etseler de o ‘geri dönmek üzere geldim’ diyerek durmadı ve birlikte hızlı bir şekilde Kûfe'ye geri döndük.” Ancak Hatîb el-Bağdâdî, Süfyân'ın amcasının mirasını almaya gittiğinde 18 yaşlarında olduğunu göz önünde bulundurarak bu yol hikâyesinin daha sonraki bir vakitte onun Buhârâ'ya bir baş-

bölgesinde ilk konakladığı yerin Buhârâ olduğu³⁶ bilgisi, gidiş amacının amcasının vefatı olduğu ihtimalini kuvvetlenmektedir.

Kaynakların verdiği bilgilere göre Süfyân, Bağdat'tan sonra Hulvân yoluyla Buhârâ'ya geçmiştir.³⁷ Onun Rey, Cürcân, Merv şehirlerine bu seyahati esnasında uğrayıp bu yerlerin meşhur âlimleri ile ilmî müzakerelerde bulunmuş olması muhtemeldir. Nitekim Rey şehri kâdısı olan Zübeyr b. Adiy'in (ö. 131/748) Süfyân geldiğinde ona sorular sorduğu ve Süfyân'ın verdiği cevaplar ile hükmettiği,³⁸ Süfyân'ın da ondan Merv şehrinde iken ilim aldığı zikredilmiştir.³⁹ Ayrıca genç Süfyân'ın Merv'e geldiğinde insanların 'Süfyân gelmiş, Sevrî gelmiş' diyerek bağrıştıkları ve genç oluşuna hayret ettikleri nakledilmiştir.⁴⁰ Süfyân Cürcân'a geldiğinde burada hadis rivayet etmiştir. Sa'düye diye bilinen Sa'd b. Sa'îd el-Cürcânî ondan rivayette bulunmuş, ona sorduğu fıkıh ve sair konular hakkındaki soruları *Suâlât*'ında toplamıştır.⁴¹ Süfyân, Cürcân'a uğradığında karşılaştığı Cevvâb et-Teymî'den ise onun ircâ görüşü sebebiyle hadis almamıştır.⁴²

Süfyân'ın bundan başka Mehdi'nin emri üzerine Bağdat'a geldiği,⁴³ San'a'ya gittiği ve Abdurrezzak'ın misafiri olduğu,⁴⁴ Medine'ye gittiği,⁴⁵ defalarca hac için ve halifeden saklanmak için Mekke'ye geldiği,⁴⁶ burada halkın kendisine

ka seferinde gerçekleştiğini tahmin etmektedir. Bkz. Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 152-153. Ne var ki bu iki rivayet birbiri ile çelişmemekte olup, Süfyân'ın bu yolculuğu söz konusu yaşlarda yapmış olması mümkündür. Onun Buhârâ'ya gittiğine dair bundan başka da bir rivayete rastlamış değiliz.

³⁶ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 153.

³⁷ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 152-153.

³⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 222.

³⁹ Zehebî, *Siyer*, VI, 157; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 368.

⁴⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 360; Zehebî, *Siyer*, VII, 236.

⁴¹ Sehmî, *Târîhu Cürcân*, s. 174.

⁴² Mizzi, *Tehzib*, V, 160.

⁴³ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 153. Süfyân'ın Bağdat'ta dilenen bir ihtiyara sadaka verdiği rivayet edilse de bunun onun hangi gidişinde olduğu bildirilmemiştir. Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 153.

⁴⁴ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IX, 158; Zehebî, *Siyer*, VII, 277.

⁴⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 104.

⁴⁶ Süfyân'ın kaç defa hacca gittiğine dair Abdulmuid Aykul'un İbn Mehdi'nin sözü olarak verdiği "51 yaşımdan 59 yaşına kadar her yıl hacca gittim, her defasında

fetva sorduğu,⁴⁷ ilim meclislerinde bulunduğu ve nihayet Basra'ya gelerek burada vefat ettiği bilinmektedir. Onun hayatına dair bilinen diğer bilgiler, idarecilerle ve tanıdıkları ile olan bazı konuşmalardan çıkarılmaktadır.

Bu konuda ulaşabildiğimiz ilk bilgi onun halife Ebû Ca'fer el-Mansur'la hacda karşılaşmasıdır. Mansûr'un hac yaptığı tarihler⁴⁸ göz önünde bulundurulursa bu karşılaşmanın 152/769 yılında gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Rivayetlere göre Süfyân, Halîfe Mansûr ile Mina'da iken karşılaştı ve ona 'Allah'tan kork! Sen bu makama muhacir ve ensarın sayesinde girdin. Hâlbuki onların çocukları açlıktan ölüyorlar. Hz. Ömer de haccetmiş ama sadece 15 dinar harcamıştı ve o şu ağacın altında kalmıştı' dedi. Mansur, 'Senin gibi olmamı mı istiyorsun?' deyince, 'Benim gibi olma. Şu anki konumundan biraz daha aşağıda ve benim halimden üstte ol!' diye cevap verdi. Mansur onu yanından kovdu.⁴⁹ Süfyân, Kûfe'ye döndüğünde onun yaptığı haksızlıklar hakkında konuşmuş olacak ki⁵⁰ Mansûr'un Süfyân'ı engellemek istediğinden ona idari görev (kadılık) teklif ettiği görülüyor.⁵¹ Süfyân bunu haber alınca görevi kabul etmek istemediğinden 155/772 senesinin Zilkade ayında Kûfe'den gizlice ayrıldı.⁵²

Süfyân'la karşılaştım" bilgisi İbn Uyeyne için söylenmiş olsa gerektir. Çünkü İbn Mehdî'nin doğum tarihi hicrî 135 yılı olarak bilinmektedir. Yani onun hacca gittiği yaşlarda Sevrî hayatta değildi. Karşılaştırma için bkz. Aykul, *Süfyân-i Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri*, s. 26. Ancak Sevrî'nin Kûfe'den ayrıldıktan sonra her sene hac yapması kuvvetle muhtemeldir.

⁴⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 224; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 58.

⁴⁸ Mansûr, halifeliği boyunca 140/758, 147/765, 148/766, 152/769 yıllarında hac yapmış, 158/775 yılında ise hacca giderken vefat etmiştir. Bozkurt, "Mansûr", *DİA*, XXVIII, 5.

⁴⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 43.

⁵⁰ Süfyân'dan idare, idarecilik, makam-mansıp sevgisi, mal sevgisi hakkında pek çok söz nakledilmiştir. Bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 42-43 ve devamı.

⁵¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 402.

⁵² Süfyân'ın Kûfe'den ayrılış tarihi olarak 144 (Zirikli, *el-A'lâm*, III, 104) ve 150 (İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 57) yılları da nakledilmiştir. Ancak Fesevî'nin zikrettiği bir rivayette Fadl b. Dükeyn, 147 yılında Kûfe'ye gelip Sevrî'nin ayrıldığı 155 yılına kadar 8 yıl boyunca onun meclislerine katıldığını, ayrıldıktan sonra da bir daha Kûfe'ye dönmediğini anlatmaktadır. Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 728. Buna göre onun ayrılış tarihinin 155 yılı olması daha muhtemeldir.

Kûfe'den çıktıktan sonra hac için Mekke'ye geldiği tahmin ediliyor. Süfyân'la birlikte haccettiğini anlatan Mufaddal b. Mühelhel'in bildirdiğine göre Mekke'ye geldiğinde el-Evzaî ile bir ilim meclisi oluşturdu. O sıralar Abdüsamed b. Ali el-Hâşimî hac emiri idi. Süfyân idareye yönelik eleştirilerde bulununca Evzâî, güvenliğinden endişe ederek onun yanından ayrıldı.⁵³

Süfyân, Mina'da Hayf Mescidi'nde iken kendisini getirene on bin (dirhem) ödül vadedildiğini öğrendi. Bunun üzerine Yemen'e gitti.⁵⁴ Süfyân'ın Yemen'e hangi halife dönemine gittiği konusu net değildir. Onun Yemen'e geldiğinde Ma'mer ile görüştüğü ve ilim meclisinde bulunduğu, Ma'mer'in de kendisinden hadis rivayetinde bulunduğu rivayet edildiğine⁵⁵ göre Süfyân, idareden kaçmazdan evvel de Yemen'e gelmiş olmalıdır. Çünkü Ma'mer 153/770 yılında vefat etmiştir. Süfyân'ın ise Kûfe'den ayrıldığı tarih genel kabule göre 155/772 yılıdır. İbn Hacer'in onun Kûfe'den ayrılışı için verdiği 150 tarihinin, onun ilmi veya ticari bir seyahat için yola çıktığı ve Yemen'e de geldiği bir tarih olması muhtemeldir.

Yemen'de Abdurrezzâk'ın evine konuk olan Süfyân bir müddet burada kaldı. Abdurrezzâk onun burada kalırken gecelerini namazla ihya ettiğini,⁵⁶ San'a'da bir çocuğa hadis imla ettirdiği⁵⁷ anlatır. Yemen emîri Ma'n b. Zâide bir hırsızlık hadisesi vesilesi ile Süfyân'ın orada bulunduğunu öğrenir. Ona endişe etmesine gerek olmadığını ve şehirde istediği gibi kalabileceğini söyler.⁵⁸ Süfyân'ın Yemen'de bir müddet kaldıktan sonra tekrar Mekke'ye döndü-

⁵³ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 158-159; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 39; Zehebî, *Siyer*, VII, 261.

⁵⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 257.

⁵⁵ Zehebî, *Siyer*, VII, 17-18. Ma'mer'in Süfyân'dan rivayetleri için bkz. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, I, 118; II, 240; III, 125; IV, 50, 75; IX, 27, 28. Abdurrezzâk, Ma'mer'den bazı rivayetleri ise Sevrî aracılığı ile almıştır. Bkz. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, I, 543; II, 59, 155, 177, 429; VI, 270.

⁵⁶ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 158; Zehebî, *Siyer*, VII, 257-258, 277; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 386. Abdurrezzâk'tan Süfyân'ın Yemen'de 48 gün kaldığı ve her gün hadis imla ettirdiği nakledilmiştir. Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 726.

⁵⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 370; Zehebî, *Siyer*, VII, 256.

⁵⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 4; Zehebî, *Siyer*, VII, 257-258. Hatta ona yüklü bir miktar atâ vermek istediği ancak Süfyân'ın bunu kabul etmediği nakledilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 46. Ma'n b. Zâide'nin Mansûr'un emriyle h. 141 yılında Yemen'e vali tayin edildiği (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 82), daha sonra Horasan bölgesinde gö-

ğünü görmekteyiz. Bununla birlikte rivayetlerden hareketle onun Yemen'e ticaret maksadıyla birkaç defa daha geldiği söylenebilir.

Ebû Ca'fer, Süfyân'ın idareye yönelik eleştirilerine devam ettiğini görünce Mekke emîri Muhammed b. İbrahim'e onu, İbn Cüreyc'i, Abbâd b. Kesîr'i ve Alioğullarından bir şahsı tutuklamasını emretti. Muhammed b. İbrahim de onları hapse attı. Sonra Ebû Cafer'in izni olmadan serbest bıraktı. Aynı yıl - 158/775 yılında- hac için Mekke'ye doğru gelen Ebû Cafer'in, onların serbest kaldığını duyunca çok kızdığı nakledilmiştir.⁵⁹ Mekke yolunda iken kereste tüccarlarına Süfyân'ı gördükleri takdirde asmalarını emretti. Tellallarla Süfyân arandı. O sırada Süfyân, İbn Uyeyne ve Fudayl b. İyâd'ın yanında idi. Onlar Süfyân'a kendilerini tehlikeye atmamasını söyledi. Süfyân da Ka'be'ye geldi, örtüsünün altına girdi ve 'Ebû Ca'fer Mekke'ye girmeden ondan kurtulacağım' dedi. Ebû Ca'fer Mekke'ye girmeden vefat etti.⁶⁰

Mansûr'dan sonra hilafete geçen Mehdî, Süfyân'ın huzuruna getirilmesini istedi. Süfyân, huzura girerken sıradan bir selam verdi. Vezir Rebî' b. Yûnus, ellerini kılıcın kabzasında, 'vur' emrini bekleyerek Mehdî'nin başucunda bekliyordu. Mehdî, Süfyân'a yumuşak bir üslupla 'Ey Süfyân! Sana kötülük yapmak istediğimizde bunu başarmayacağımızı sanarak bizden kaçtın. İşte huzurundasın. Senin hakkında hevam ile hüküm vermemden korkmuyor musun şimdi?' dedi. Süfyân: 'Sen benim hakkımda bir hüküm vereceksen hakkı batıldan ayırmaya gücü yeten bir melik de senin hakkında hüküm verecek' dedi. Rabî', halifeye; 'Şu cahile neden böyle yumuşak konuşuyorsunuz? Emredin, boynunu uçuruvereyim' dedi. Bunun üzerine Mehdî: 'Sen böyle kimseleri öldürmekten başka bir şey düşünmez misin? Biz onların saadetini temin etmeliyiz. Ona hemen Kûfe kadılığı makamını yazın' diye emretti. Kadılık fermanı yazıldı ve Süfyân'a verildi. Süfyân, fermanı alıp çıktı, fermanı

revlendirildiği ve 152 veya 158 yılında öldürüldüğü (Zehebî, *Siyer*, VII, 98) göz önünde bulundurulduğunda Sevrî'nin Yemen'e bu gelişinin Mansûr'dan kaçtığında olduğu söylenebilir.

⁵⁹ Taberî, *Târih*, VIII, 58-59.

⁶⁰ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 159; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 41-42; Mizzî, *Tehzîb*, XI, 167; Zehebî, *Siyer*, X, 251. Ebû Mansûr'un vefat ettiği tarih 6 Zilhicce 158/7 Ekim 775 olarak verilmiştir. Bozkurt, "Mansûr", s. 5.

Dicle'ye attı ve kaçtı. Her yerde arandı ama bulunamadı.⁶¹ Onun bırakıp gittiği kadılık makamına da Şerik b. Abdullah en-Nehâî getirildi.⁶²

Süfyân'ın tekrar Mekke'ye geldiği Mehdî'nin Mekke valisi Muhammed b. İbrahim'e Süfyân'ı istediğini yazmasından anlaşılmaktadır. Vali Süfyân'a birisini gönderdi ve Mehdî ölene kadar kimseye görünmemesini söyledi. Bunun üzerine Süfyân saklandı. Vali tellallar çıkararak onu getirene vaadlerde bulundu. Süfyân, saklandığı müddetçe Mekke'de sadece ilim ehline ve güvendiği kimselere görüldü.⁶³ Süfyân'ın Mekke'de pek çok kimse ile görüştüğü kaynaklarda zikredilmektedir. Süfyân'ın Mescid-i Harâm'da melile denen bir hastalığa yakalandığı ve yanında İbn Uyeyne, Zâide ve Züheyr'in bulunduğu, etraflarında 500 kadar kişinin toplandığı nakledilmiştir.⁶⁴

Süfyân, Mekke'de gizlendiği esnada fakirleşti. Hatta bir gün kız kardeşi yiyecek vermek için onu arıyordu. Süfyân bunu haber alınca üç gündür bir şey yemediğini onu çabuk kendisine yetiştirmelerini söyledi.⁶⁵

Mehdî, 160/777 senesinde hac etmek için Mekke'ye geldiğinde Süfyân, Mina'da onun huzuruna girdi ve ona Ebû Cafer'e söylediği sözlerin aynısını söyledi. Dedi ki: "Ömer b. el-Hattab da hac yapmıştı ama sadece 16⁶⁶ dinar harcamıştı. Sen de hac yapıyorsun ama beytulmaller harcıyorsun." Mehdi, 'Ne bekliyordun? Senin gibi mi olayım' dedi. Süfyân da 'Benden yüksek, şu anki halinden alçak konumda ol.' diye cevap verdi. Vezir Ebû Ubeydullah 'Ey Süfyân! Mektubun bize ulaştı ve dediklerini yaptık' dedi. Süfyân onun kim olduğunu sordu Mehdî'ye. 'Vezirim Ebû Ubeydullah' deyince 'Onu kov yanından, çünkü o yalancının teki. Ben size hiçbir şey yazmadım' dedi. Sonra da kalktı. Mehdî, nereye gittiğini sorunca da 'geri döneceğim' dedi. Süfyân kalkıp

⁶¹ Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb*, II, 205-206; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 390. Süfyân'ın Mehdî'nin emri ile Bağdat'a getirildiği bu rivayetten anlaşılmaktadır.

⁶² Bu durum "Süfyân (kadılıktan) sakındı ve dini ile beraber kaçtı / Şerik ise dirhemleri gözeterek akşamladı." şeklinde mısraya dökülmüştür. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 390; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, I, 250-251. Sevrî'nin daha sonra Şerik ile karşılaştığında kadılığı neden kabul ettiğini ona sorduğu ve sitem ettiği nakledilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 47.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372; Zehebî, *Siyer*, VII, 244.

⁶⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 158.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372; Zehebî, *Siyer*, VII, 245.

⁶⁶ Zehebî, (*Tezkira*, I, 205-206) 12 dinar diye anlatmaktadır.

giderken ayakkabılarını orada bıraktı. Sonra geri döndü, ayakkabılarını aldı ve tekrar gitti. Mehdi bir müddet bekledi, Süfyân dönmeyince ‘Geri geleceğini söyledi ama gelmedi’ dedi. Ayakkabısını almak için geri döndüğü kendisine hatırlatılınca sinirlendi ve ‘Süfyân es-Sevrî ve zındık Yûnus b. Ferve haricinde herkes emin olsun’ dedi. Süfyân, Mescid-i Haram’a gitti ve kadınların içine gizlendi. Dostları bunu haber alınca niye böyle yaptığını sordular. O da ‘Onlar Mehdi’den daha merhametliler’ diye cevap verdi. Sonra da Basra’ya gitti ve ölünceye kadar da orada kaldı.⁶⁷

Süfyân’ın bunlardan başka Kudüs, Askalân, Tâif ve Vâsıt’ta bulunduğu da nakledilmiştir. Remle’ye veya Kudüs’e geldiğinde İbrahim b. Edhem’in onu kendilerine hadis rivayet etmesi için çağırdığı, onun da buna icabet ettiği nakledilir.⁶⁸ Süfyân, Kudüs’te üç gün kalmış, Rahmet Kapısı ile Dâvud (a.s.) mihrabında namaz kılmıştır. Daha sonra Askalân’a geçmiş ve burada kırk gün murâbit olarak kalmıştır. Bu bilgileri anlatan Firyâbî, Süfyân’la birlikte oradan Medine’ye döndüğünü söyler.⁶⁹ Onun Askalan ve Sûr’da da hadis rivayetinde bulunduğu rivayet edilir.⁷⁰ Ancak Süfyân’ın söz konusu yerlere ne zaman gittiği konusunda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Onun Tâife ne zaman gittiğine dair bir bilgi olmasa da İbrahim b. Edhem ve İbrahim b. Tahmân ile

⁶⁷ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 160; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 377; VII, 41-42, 44-45; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, II, 387-388. Süfyân’ın Basra’da iken Yahya b. Saîd’e bir mektup yazdığı, Usâm b. Yezîd’i bu mektup ile Mehdi’ye gönderdiği, Mehdi’nin kendisine Kûfe’ye gidebilmesi için bir emaname hazırlatıp gönderdiği, ancak Süfyân’ın hastalandığı ve gidemediği rivayet edilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 43-44.

⁶⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 367; VIII, 50. Süfyân ve İbrahim b. Edhem (ö. 162) birbirlerinden ilim alan iki akrandır. İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 88.

⁶⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 25-26; Zehebî, *Siyer*, VII, 260. Zehebî’nin rivayetinde Firyâbî’nin ona Mekke’ye kadar eşlik ettiği zikredilmiştir.

⁷⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 369-370; Hatîb, *Şeref*, 128; Zehebî, *Siyer*, VII, 256. Bu rivayette Süfyân’ın rivayette bulunduğu kişinin Askalan ve Sûr emiri olduğu zikredilir. Ancak buna mukabil Süfyân’ın Askalan’da üç gün kaldığı ve kendisine hiç kimsenin bir şey sormaması yüzünden ‘Burada ilim bitmiş’ diyerek oradan ayrıldığı da nakledilmiştir. Hatîb, *el-Câmi li ahlâki’r-râvi*, II, 279; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni’l-ilm*, I, 309.

birlikte gittiği zikredilmiştir.⁷¹ Ebû Mansûr el-Vâsîtî, Süfyân'ın kendisini Vâsît'ta ziyaret ettiğini ve ona ikramlarda bulunduğunu anlatmaktadır.⁷²

Süfyân, Basra'ya gelince Yahya b. Saîd'in evinin yakınına geldi ve ev halkından birine 'Yakınlarda ehl-i hadisten biri var mı?' diye sordu. 'Evet, Yahya b. Saîd' var dediler. Onu çağrılarını söyledi. Yahya b. Saîd gelince ona altı yedi gündür orada olduğunu söyledi. Yahya, onu yakınına yerleştirdi. Anlatıldığına göre Basra muhaddisleri ona gelir ve ondan ders dinlerlerdi. Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Avâne, Cerir b. Hâzîm, el-Mübârek b. Fedâle, Hammâd b. Seleme, el-Attâr, Hammâd b. Zeyd en sık gelenlerden sadece birkaçıdır. O günlerde Yahya ve İbn Mehdî'nin, ondan pek çok şey yazdıkları kaydedilmiştir.⁷³ Süfyân'ın Basra'da iken Yahya'ya "Ebû Vâil-Abdullah tarikiyle gelen rivayetleri mi istiyorsun? Her zaman böyle hadisleri nerede bulacaksın. Kûfe'ye git de kitaplarımı bana getir. Sana onları rivayet edeyim" dediği ancak Yahya'nın korkusundan bu isteği yerine getirmediği nakledilir.⁷⁴

Süfyân'ın, Basra'da bir bostanın meyvelerini korumak için ücret karşılığı bekçilik yaptığı da gelen rivayetler arasındadır. Bir gün zekât âmili gelip ona kim olduğunu sormuş, o da 'Kûfeli bir ihtiyarım' cevabını vermiş. Âmil, 'Kûfe'nin hurması mı lezzetli, Basra'nın hurması mı' diye sorunca Basra'nın hurmasını henüz tatmadığını söyler. Âmil, onu yalancılıkla itham eder ve durumu halifeye bildirir. Mehdî, verdiği cevaptan onun Süfyân es-Sevrî olduğunu anlar ve hemen huzuruna getirilmesini ister. Ancak Süfyân, o bostanı terk etmiştir ve Basra'da bir başka yerde gizlenmiştir.⁷⁵

⁷¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 388.

⁷² Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 389. Vâsît, Bağdat ile Basra arasında bulunduğuna göre Süfyân'ın Vâsît'a konaklamak için uğramış olması muhtemeldir. Ancak hangi seferi esnasında olduğunu tespit etmek pek mümkün gözükmemektedir.

⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 373.

⁷⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 160-161.

⁷⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 13; Zehebî, *Siyer*, VII, 258-259; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 388. Halife Mehdî ile olan mülazemeti konusunda Mehdî'nin onu bir meselede hakem tayin edip, fetvası ile amel ettiği nakledilmiştir. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 389. Bu rivayet Harun er-Reşîd için anlatılsa da Süfyân onun hilafeti dönemine (170-193) yetişememiş olduğundan doğrusu bu olsa gerektir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 378; VII, 4.

Süfyân, Basra'da kaldığı yer öğrenilmeye başlayınca korktuğu ve Yahya'ya kendisini başka bir yere taşımaması söylediği, Yahya'nın da onu el-Heyssem b. Mansûr el-A'racî'nin evine yerleştirdiği nakledilmiştir. Orada iken Hammâd b. Zeyd yanına geldi ve ona idareden neden korktuğunu, kendisinin hak yolda onların ise bidat yolunda olduklarını söyledi. Bunun üzerine Süfyân, Hammad ile hilafet merkezi Bağdad'a gitmeye karar verdi. Süfyân, Mehdi'ye veya Ya'kub b. Dâvud'a mektup yazarak onlara yerini bildirdi. Ona her ne kadar bu işe kalkışmamasını söyleseler de o mektubu yazdı. Bir müddet sonra mektubun cevabı geldi. Cevap yakınlaşma, cömertlik, dostluk ve itaat üzerineydi.⁷⁶ Buna rağmen Süfyân'ın bid'ate düşme tehlikesinden ötürü Basra'da iken ölümü temenni ettiğini görüyoruz.⁷⁷

Süfyân, tam yola çıkacağı sırada hummaya tutuldu ve hastalığı şiddetlendi. Ölümü hissettiğinde ürperdi. Merhum b. Abdülaziz kendisine bunun sebebini sorunca önce biraz sustu, sonra da 'Etrafına bir bak! Hemşehrilerimden, dostlarımdan kimse var mı?' dedi. Onları çağırarak için iki kişiyi gönderdiler. Abdurrahman b. Abdülmelik ve el-Hasen b. Ayyâş geldi. Süfyân, el-Hasen'e terekisini bildirdi, Abdurrahman'a da namazını kıldırmasını vasiyet etti.⁷⁸

Süfyân, geçimini ticaret yaparak karşılıyordu. Kûfe'den ayrıldığı 155/761 senesine kadar ilmin yanında ticaretle de meşgul oldu. Hatta Buhârâ'ya gittiğinde 600 dirhem karşılığında bir topluluğa miras paylaşımı yaptığı zikredilmiştir.⁷⁹ Ancak Zührî'den hadis almaya neyin mani olduğu kendisine sorulduğunda Süfyân'ın verdiği 'Paranın azlığı ve Ma'mer'in bize yeterli olması' cevabı⁸⁰ onun gençlik yıllarında çok da varlıklı olmadığını göstermektedir.

⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 373; Zehebî, *Siyer*, VII, 245.

⁷⁷ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 171.

⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 772-773; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 160; Zehebî, *Siyer*, VII, 245-246. Ölüm hastalığındayken uykusunda Zümer 74. ayeti okuduğu rivayet edilir. Ayet şöyledir: "Bize verdiği sözü yerine getiren ve bu esenlik alanını yaptıklarımızın karşılığı olarak bize bağışlayan, böylece cennette dilediğimiz şekilde yerleşmemizi sağlayan Allah'a hamdolsun. Allah yolunda çaba sarf edenlerin mükâfatı ne yüce, ne üstün olacaktır." Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 173; Mizzî, *Tehzîb*, XI, 169.

⁷⁹ İclî, *Ma'rîfetü's-sikât*, I, 368-369.

⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, VII, 8. Ancak Süfyân'ın hizmetini gören İsam b. Yezîd el-İsfehânî isimli birinden bahsedilir. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 26.

Süfyân'ın Yemen'e geldiğinde de ticaretle uğraştığı bilinmektedir. O, Yemen'deki dostlarına yanındaki 200 dinarı vererek parasıyla ticaret yapmalarını sağladı ve kâra ortak oldu. Her sene hac mevsiminde ortakları ile buluşup kendi kârını alıyordu.⁸¹ Sevrî, valilerden ve sultanlardan hiçbir şey kabul etmezdi. Sadece bir keresinde çok sevdiği bir dostunun oğlu tarafından getirilen malı kabul etmek zorunda kaldı,⁸² onu da hemen kardeşi Mübarek'e vererek dağıtmasını söyledi. Kardeşi kendisine itiraz edince ona 'Ey Mübarek! Sen onu afiyetle yiyeceksin, ben ondan hesaba çekileceğim, bu asla olmayacak' diye karşılık verdi.⁸³ Mekke valisinin gönderdiği 200 dinarı da reddetmişti. 'Onu helal bulmuyor musun?' diye sorulduğunda 'Hayır ama alçalmaktan korkuyorum' dedi.⁸⁴ İlim yolculuklarında kervanlarda ücret karşılığı çalıştığı da nakledilmiştir.⁸⁵ Süfyân'ın hayatının son dönemlerinde fakirleştiği, kardeşinin gönderdiği yiyeceklere muhtaç duruma geldiği,⁸⁶ hatta bir hac yolculuğu esnasında onun üzerindeki sadece bir-iki dirhemlik kıyafet olduğu ve acınacak halde olduğu nakledilmiştir.⁸⁷

Süfyân'ın siyasi otoriteye karşı tutumu hakkında "Süfyân, devlet memuriyetlerini reddetmek suretiyle idare şekline karşı düşmanlığını göstermek isteyen ve böylece sarayın kinini üzerlerine çeken sâdık, yaşlı dindarlardan biriydi." diyen M. Plessner, kaynakların, onun ölünceye kadar, fâni iktidar sahiplerinden kaçmak için saklanmak mecburiyetinde kaldığını naklettiğini söyler.⁸⁸ Onun idareden kaçmasının hayatının son altı yılına has olduğu düşünülürse Plessner'in tespitinin gerçeği tam ifade etmediğini söylemek mümkündür. Ancak Süfyân'ın, ehl-i beyte yönelik olumsuz muameleleri ve ilmî otoritesini muhafaza etme gayreti sebebiyle halifelerin teklif ettiği resmi bir görevi kabul etmek istememiştir. "Dirhem, dinin hastalığı, âlim ise dinin

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372. Süfyân'ın Yemen'de arkadaşı Mufaddal b. Mühelhel ile emek-sermaye ortaklığı (mudârabe) yaptığı nakledilir. Âcurrî, *Suâlât*, 96. Süfyân'ın bu kazancını infak ettiği rivayet edilir. Zehebî, *Siyer*, VII, 277.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372.

⁸³ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 3-4.

⁸⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 40.

⁸⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 409.

⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, VII, 245.

⁸⁷ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 162; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 147; Zehebî, *Siyer*, VII, 242.

⁸⁸ Plessner, "Süfyân-üs-Sevrî", *İA*, XI, 83.

doktorudur. Âlim, hastalığa dûçar olursa başkalarına nasıl yardımcı olur⁸⁹ sözü onun idari görevi kabul etmeme sebebini açıklamaktadır. Nitekim Süfyân hiçbir şekilde meşru halifeye başkaldırmamış, düzene isyan etmeyi de caiz görmemiştir.⁹⁰ Halifelere ‘emîr’ veya ‘emîru’l-mü’minîn’ diye hitap etmesi de bunu göstermektedir.⁹¹

Süfyân es-Sevrî, 161/778⁹² yılının Şa’bân ayında 63 yaşındayken Abdurrahmân b. Mehdî’nin evinde⁹³ vefat etti. Cenazesi Basralılara duyuruldu. İbn Mehdî ve Yahya b. Saîd onu yıkadı. Vasiyeti üzerine Abdurrahman b. Abdulmelik b. Ebcer akşamüzeri kalabalık bir cemaate namazını kıldırdı.⁹⁴ Sonra Abdurrahmân ve Halid b. el-Hâris tarafından Küleyboğulları kabristanındaki kabrine yerleştirildi. Defin işlemi gece tamamlandı. Abdurrahman ve el-Hasen, Kûfe’ye giderek ailesine onun ölümünü haber verdiler.⁹⁵

⁸⁹ Zehebî, *Tezkira*, I, 204.

⁹⁰ Zehebî, *Siyer*, VII, 242. Süfyân’ın, 145 yılında Mansûr’a karşı ayaklanan Muhammed b. Abdullah Nefsü’z-Zekiyye safında savaştığı zikredilse de (Zorlu, *Abbasilere Yönelik İsyenlar*, s. 260) kaynaklarda onun, Muhammed’in hatırını sorup, ümmetin idaresini onun almasını temenni etmesinden (İsfehânî, *Mekâtîlu’t-tâlibiyyîn*, s. 190) başka bir bilgiye rastlamadık. Ne var ki onun, resmî görev üstlenen bazı kimselere mektuplar yazarak sitemler ettiği, hatta bazılarının görevi bıraktığı nakledilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 370, 380; VII, 47; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, V, 389. Bunun aksine Süfyân’ın, Mansûr’a karşı isyan eden İbrâhîm b. Abdullah b. Hasen’i desteklediği için Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân el-Ahmer ile ölünceye kadar konuşmadığı, Muhammed en-Nefsü’z-Zekiyye’nin safında yer alan Abdülhamîd b. Ca’fer’i ve isyan görüşünde bulunan Hasen b. Sâlih’i eleştirdiği zikredilir. Âcurrî, *Suâlât*, 93-94; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 22; İbn Hacer, *Tezhîb*, I, 398.

⁹¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 40; Zehebî, *Siyer*, VII, 262.

⁹² Buhârî, Taberî, Mesûdî, el-Hatîb, İbn Nedîm, el-Hâkim, es-Sem’ânî, İbnü’l-Cevzî, İbnü’l-Esîr, İbn Hallikân, Zehebî, İbn Hacer bu tarihi vermektedirler. Sevrî, *Tefsîr* (mukaddime), s. 29. 162/779 senesinde öldüğüne dair rivayetler de bulunmaktadır.

⁹³ Halîlî, *el-İrşâd*, I, 238.

⁹⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VI, 373; Zehebî, *Siyer*, VII, 246, 278. Ebû Dâvud onun namaz kılınmadan gece defnedildiğini, sabah olduğunda Cerir b. Hâzim ve Selam b. Miskîn ile onun kabrine geldiklerini ve Cerir’in kendilerine namaz kıldırıldığını, sonra da ağladığını nakleder. Hatîb, *Târihu Bağdâd*, IX, 171.

⁹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VI, 373; Zehebî, *Siyer*, VII, 246.

Süfyân geride evlat bırakmadığı için bütün malını kız kardeşine ve onun oğlu Ammâr b. Muhammed'e bıraktı. Kardeşi Mübarek'in (180/796) onun mirasından bir pay almadığı nakledilmiştir.⁹⁶

3. İlim Çevresi

“Ümmetin âlimi ve abidi”, “verâ ve ilimde insanların efendisi”⁹⁷ olarak tanınan Süfyân'ın doğduğu sıralarda Kûfe, hadis ve fıkıh başta olmak üzere şer'î ilimlerin merkezlerindendi. Muhaddis bir babanın oğlu olması hasebiyle ilim ehli bir çevrede saygın kişiler arasında yetişen Süfyân, babasının yolunu takip ederek döneminin meşhur ulemasından dersler aldı. Kûfe'de İbn Ebî Leylâ ve İbn Şübrüme'nin ders halkalarına katıldı. Hem onlardan fıkıh öğrendi, hem de hadis bilgisini zenginleştirdi.

Keskin zekâ ve kuvvetli hafıza gücüne sahip olan Süfyân, kısa sürede akranları arasında sivrilmiş, daha küçük yaşta bilgisine ihtiyaç duyulan ve sohbeti aranan biri haline gelmiştir. O bir defasında altmış yıldır ilimle uğraştığını belirtmiş,⁹⁸ kendisine sorduğu bir hadise cevap alamayınca ağlayan birisine “Bizim kırk yılda öğrendiğimizi sen bir anda almak istiyorsun” demiştir.⁹⁹ Genç yaşta Merv'e geldiğinde insanların ‘Süfyân gelmiş, Sevrî gelmiş’ diyerek ona teveccüh ettikleri ve genç oluşuna hayret ettikleri yukarıda geçmişti. Onun otuz yaşlarında ders vermeye başladığını kaynaklar zikretmektedir.¹⁰⁰ Hocası Âsım b. Ebi'n-Nücûd ileriki yaşlarında Süfyân'ı gördüğünde “Ey Süfyân! Sen bize küçükken gelirdin, biz ise sana büyükken geliyoruz.” diyerek onu övmüştür.¹⁰¹ Süfyân'ın Ebû Hanife'den, Malik'ten, Şu'be'den, Kufelilerden, hatta zamanının tüm âlimlerinden daha bilgin olduğuna dair sözler oldukça fazladır. Bişr el-Hafî, onu, zamanının Ebû Bekir ve Ömer'i olarak tanıtır.¹⁰²

⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372; Zehebî, *Siyer*, VII, 242. Zehebî, terikesinin 100 dinar olduğunu söyler.

⁹⁷ Zehebî, *Siyer*, VII, 238.

⁹⁸ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 254.

⁹⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 365.

¹⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, III, 147. Süfyân'ın otuzlu yaşları babası Saîd'in (126/743) vefat etmesinin hemen akabinde.

¹⁰¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 357; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 162.

¹⁰² Bkz. Zehebî, *Siyer*, VII, 237-240.

Ebû İshak es-Sebiî, Abdülmelik b. Umeyr, A'meş, Amr b. Murra gibi tâbiilerden ve devrinin meşhur bilginlerinden hadis almıştır. Kendisinden de Muhammed b. Aclân ve A'meş gibi tâbiiler yanında Ma'mer, İmâm Ebû Hanîfe, el-Evzaî, Mâlik, İbn Uyeyne, Şu'be, Fudayl b. İyâz, İbnü'l-Mübârek, Vekî', Ebû Nuaym, Yahya b. Saîd el-Kattân, Yahya b. Maîn gibi seçkin hadis imamları rivayette bulunmuşlardır. Süfyân'a mesailden ilk soru soran kişinin ise kendi hizmetinde bulunan Isâm b. Yezîd el-İsfehânî olduğu söylenir.¹⁰³

a. Hocaları

Süfyân, gerek hayatının uzun bir kısmını geçirdiği Kûfe'de, gerekse ilmî seyahatlerde bulunduğu yerlerde pek çok kişiden ilim almıştır. Ahmed b. Sâlih, onun 130 kadarı tâbiî olmak üzere 600'e yakın hocadan hadis dinlediğini belirtir.¹⁰⁴ Zehebî de Kûfe, Basra, Hicaz ve gittiği diğer yerlerde ilim meclislerine katılan Süfyân'ın 600 hocasından bahseder, 272 hocasının ismini verir.¹⁰⁵ Bunlardan el-A'meş, Ebân b. Tağleb, İbn Aclân, İbn Cüreyc, Ca'fer es-Sâdık, Ebû Hanîfe, el-Evzâî, Muâviye b. Sâlih, İbn Ebî Zi'b, Husayb, Mis'ar, Şu'be ve Ma'mer ilim alışverişinde bulunduğu kendisinden önce vefat eden büyük âlimlerdir. Zehebî bunlardan başka Şu'be, Mâlik, İbnü'l-Mübârek'in de aralarında bulunduğu Süfyân'dan rivayette bulunan 111 hocasının ismini verir.¹⁰⁶

“Bize öğretecek bir hoca buldukça ilim öğrenmeye devam ederiz”¹⁰⁷ diyen Süfyân'ın ilim öğrendiği hocaların başında Kûfe'nin iki büyük fıkıh üstadı, “**İbn Ebî Leylâ**” diye bilinen Kûfe kadısı Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî (148/765)¹⁰⁸ ile Abdullah **İbn Şübrüme** b. et-Tufeyl ed-Dabbî

¹⁰³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 26.

¹⁰⁴ Hatîb, *el-Câmi li ahlâki'r-râvî*, II, 221.

¹⁰⁵ Zehebî, *Siyer*, VII, 234.

¹⁰⁶ Zehebî, *Siyer*, VII, 234-236.

¹⁰⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 363.

¹⁰⁸ Köse, “İbn Ebû Leylâ”, *DİA*, XIX, 436-437. Süfyân'ın hocasını bazen eleştirdiği ve onun cenazesinde bulunmadığı nakledilir. İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 550. İbn Ebû Leylâ hakkında Rifat Çevik tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

(144/761)¹⁰⁹ gelir. Süfyân'ın, "Fakihlerimiz İbn Şübrüme ve İbn Ebû Leylâ'dır" sözü bu bilgiyi doğrulamaktadır.¹¹⁰

Süfyân'ın ilim aldığı hocalarından biri de tâbiî **Ebû İshak es-Sebiî**'dir (127/745). Gerek hadiste gerekse *Tefsir*'inde çokça rivayette bulunduğu Sebiî'nin en güvenilir ravilerinden biri kabul edilmiştir. Sebiî'nin, Süfyân'ı karşıdan gördüğünde *وآتيناہ الحکم صیبا* (19/12) ayetini okuduğu rivayet edilir.¹¹¹

Güçlü hafızası, güvenilirliği ve zühdü ile meşhur olan **Mansûr b. el-Mu'temir es-Sülemî** (132/750),¹¹² 'fakihlerin efendisi' olarak bilinen Basralı âlim **Eyyûb es-Sahtiyânî** (131/749),¹¹³ Sevrî'nin 'tanıdığım dört büyük hadis hafızından biri' diye bahsettiği Basralı âlim **Âsım el-Ahvel** (142/759),¹¹⁴ dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü sebebiyle "mushaf" diye bilinen kıraat, fıkıh ve hadis bilgini Kûfeli **Süleyman el-A'meş** (148/765),¹¹⁵ hadis müzakeresinde bulunmak için ayağına gittiği **İbn Cüreyc** (150/767),¹¹⁶ ilk musannıflardan **Ma'mer b. Râşid** (153/770),¹¹⁷ kendisine hadis imla ettiren **İkrime b. Ammâr**

¹⁰⁹ Özen, "İbn Şübrüme", *DİA*, XX, 379-381. İbn Şübrüme hakkında Mehmet Ceyhan tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

¹¹⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 72.

¹¹¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 237.

¹¹² Karacabey, "İbnü'l-Mu'temir", *DİA*, XXI, 143.

¹¹³ Akgündüz, "Eyyûb es-Sahtiyânî", *DİA*, XII, 19. Eyyûb es-Sahtiyânî, "Süfyân'a tercih ettiğim, ondan üstün gördüğüm bir Kufeli ile karşılaşmadım." der. Zehebî, *Siyer*, VII, 237.

¹¹⁴ Uğur, "Âsım el-Ahvel", *DİA*, III, 475. Kûfe çarşısında muhtesib, Medâin'de kâdî olarak görev yapmıştır.

¹¹⁵ Uğur, "A'meş", *DİA*, III, 54. Süfyân'ın, A'meş'in hadislerini ondan daha iyi bildiği söylenmiştir. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 343; Zehebî, *Siyer*, VII, 239.

¹¹⁶ İbn Cüreyc'in, 'Hadisleri bana oku da sana tefsir edeyim' dediği kişinin Sevrî olduğu bilgisi (Bkz. Ahmet Yücel, *Hadis Usulü*, s. 76) hatalı olsa gerektir. Çünkü rivayeti nakleden Ahmed b. Hanbel, sema lafzı kullanarak Süfyân'ı zikretmiştir. Onun Sevrî'den dinlediği bilinmediği için rivayetteki Süfyân, İbn Uyeyne olmalıdır. Bkz. Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 172. Süfyân'ın, İbn Uyeyne olması tarihi vakıaya da daha uygundur. Nitekim İbn Uyeyne, 120 yılından sonra 13 yaşlarında iken Mekke'ye yerleşmiştir. Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 171.

¹¹⁷ Süfyân'ın Zührî'den hadis almama gerekçesi olarak Ma'mer'in yeterli olduğunu söylemesi hocası ile ilişkisinin boyutunu göstermektedir. Bkz. Zehebî, *Siyer*, VII, 8.

(159/776),¹¹⁸ önüne oturup hadis yazdığı **Hammâd b. Zeyd** (179/795)¹¹⁹ onun diğer meşhur hocalarındandır.¹²⁰ Metrûk olduğu söylenen Talha b. Amr'dan (152/769) da hadis yazdığı nakledilmiştir.¹²¹ Râbiatü'l-Adeviyye'den de istifade ettiği ve onun sözlerini edep edindiği söylenmiştir.¹²²

Süfyân'ın hocalarını bunlarla sınırlı tutmak mümkün değildir. Ebû Dâvud'un, Süfyân'ın hocalarına dair bir telifi olduğu söylenir.¹²³ Süfyân, yukarıda da zikrettiğimiz üzere ilim ehli ile sürekli irtibat halinde olan, hicret hayatında bile âlimlerle beraber olan biri idi. "*Bize göre ilim, güvenilir (sika) kişilerden alınan ruhsatlardır. Zorlaştırmayı ise herkes yapar*"¹²⁴ diyen Süfyân'ın, ilim aldığı kimseler konusunda seçici davranacağı açıktır. Bununla beraber öğrenilen bilginin kaydedilmesi veya sahih olanı sakım olandan ayırt etmeyi kolaylaştırmak gibi sebeplerle olsa gerek Süfyân'ın da zayıf hatta metruk kabul edilen kimselerden rivayette bulunduğu nakledilmiştir. Bununla ilgili örnekler ileride zikredilecektir.

b. Talebeleri

İnsanlara ilim öğretmeyi en faziletli amel telakki eden¹²⁵ Süfyân'ın ilimdeki şöhreti etrafa yayılınca hadis ve fıkıh talebeleri ona gelmeye başladı. Rivayetlere göre öğrencilerinin sayısı o kadar çok olurdu ki gizlendiği yer hemen belli olurdu.¹²⁶ İbnü'l-Cevzî, talebelerinin 20 bin kadar olduğunu söylese de Zehebî,

¹¹⁸ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 117.

¹¹⁹ İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 182; Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ*, s. 103.

¹²⁰ Hocalarının bir listesi için bk. Zehebî, *Siyer*, VII, 230-234; Mizzî, *Tehzîb*, XI, 155-161.

¹²¹ Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ*, 20; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 242. Bu rivayette Talha b. Amr, Ma'mer, Şu'be, Sevrî ve İbn Cüreyc'in bulunduğu bir gruba dört bin hadis imla ettirmektedir.

¹²² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, I, 31.

¹²³ Süyûtî, *Tedrib*, II, 363.

¹²⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 367; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 77.

¹²⁵ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, I, 63, 103.

¹²⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 365; Zehebî, *Siyer*, VII, 275. Süfyân, gizlendiğinde kendisine yardım eden İbrahim b. Edhem'e teşekkür edince o, biraz da sitemle 'Sen kendini haddesena haddesena diye rivayetlerinle meşhur ettin' demiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 34.

bu rakamı abartılı bulmakta ve Süfyân'ın talebelerinin ancak bin kadar olabileceğini, meçhul ve kezzâblarla birlikte 1400'ü bulabileceğini söylemektedir.¹²⁷

Ondan hadis rivayet edenlerin başında *Câmi'* adlı eserini rivayet edenleri zikretmek gerekir. Süfyân'dan otuz bin hadis işittiğini söyleyen Ubeydullah b. Abdurrahman **el-Eşcaî** (182/798) bunlardan biridir. Onda Süfyân'ın kitaplarının bulunduğu,¹²⁸ bunları sema ve kıraat yollarıyla rivayet ettiği (er-rivâye ale'l-vech), ayrıca *el-Câmi'*ini de olduğu gibi rivayet ettiği belirtilmiştir.¹²⁹ Yahya b. Maîn, Kûfe'de Süfyân'ı Eşcaî'den daha iyi bilen kimsenin olmadığını söyler.¹³⁰ Süfyân'ın vefatından sonra Eşcaî'yi onun makamına oturtmak istemişler ama o bu teklifi kabul etmeyip Bağdat'a gitmiştir. Eşcaî'nin vefatından sonra kitapları oğullarına intikal etmiştir. Ahmed b. Hanbel bu kitaplardan fazlasıyla istifade ettiğini söyler.¹³¹

Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ (193/808),¹³² **Muâfâ b. İmrân** el-Mevsilî (185/803)¹³³ ve **Abdullah b. Velîd b. Meymûn**¹³⁴ *Câmi'*i rivayet eden diğer isimlerdendir. *Câmi'*i rivayet eden bir başka isim de **Gassân b. Ubeyd** el-Ezdî'dir. Ancak onun Süfyân'dan çok az şey dinlediği, *Cami'*i ise arz yolu ile aldığı söylenmiştir.¹³⁵ İbnü'n-Nedîm onun Süfyân'dan rivayet ettiği eseri *el-Cami'u's-Sağîr*

¹²⁷ Zehebî, *Siyer*, VII, 234. Ahmed b. Sâlih de sayıyı 20 bin olarak zikretmiştir. Hatîb, *el-Câmi li ahlâki'r-râvî*, II, 221.

¹²⁸ Âcurrî, *Suâlât*, s. 202; Zehebî, *Tezkira*, I, 312.

¹²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 328; Mizzî, *Tehzîb*, XIX, 108; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 37. Süfyân'ın eserlerini nakledenler için bkz. Koçyiğit, *Hadislerin Toplanması*, s. 149-152.

¹³⁰ Zehebî, *Tezkira*, I, 311.

¹³¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 190. Zehebî, onun Süfyân'ın makamına oturduğunu nakleder. Zehebî, *Tezkira*, I, 312. Ancak Kabîsa, onun bunu kabul etmediğini, bu sebeple Zâide'nin o makama oturduğunu söyler. Mizzî, *Tehzîb*, XIX, 109.

¹³² Mizzî, *Tehzîb*, X, 72.

¹³³ Muâfâ, *Kitâbü'z-Zühâd*, s. 48-51 (muhakkikin notu); Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 24.

¹³⁴ Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 273.

¹³⁵ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 327.

olarak verir.¹³⁶ Bişr el-Hafî'nin de *Cami*'i dinlediği ve ona göre amel ettiği nakledilmiştir.¹³⁷

Câmi'yi en iyi bilenlerden birisi de **Abdülazîz b. Ebî Osmân**'dır. Vekî, talebelerine Süfyân'ın *Câmi*'ni en iyi bilenlerden sadece onun kaldığını söylemiş ve gidip ondan hadis dinlemelerini tavsiye etmiştir.¹³⁸

Süfyân'ın hadislerini iyi bilenlerden biri de San'a'da kadılık yapan **Hişâm b. Yusuf es-San'ânî**'dir (197/812). Süfyân, Yemen'e geldiğinde hadis yazan iki kişiden biri olduğu söylenir. Kendisinden nakledilen bir habere göre Süfyân seri yazabilen bir kâtip istemiş, orada bulunanlar kendisini tavsiye etmişler ve Hişâm, Süfyân'dan pek çok hadis yazmıştır.¹³⁹ Abdurrezzak, Hişâm hadis yazarken kendisinin de mecliste bulunduğunu, hatta yazılan kitabı sonradan istinsah ettiğini belirtir.¹⁴⁰

Süfyân'ın vefatından sonra onun makamına oturan **Vekî' b. el-Cerrâh** (139/756-197/812) da Süfyân'ın hadislerini en iyi bilenlerdendi. Daha çocuk iken Süfyân onu yanına çağırır, o gün hangi hadisleri işittiğini sorar, Vekî' de "falan bana şunu rivayet etti" diye işittiği hadisleri isnadlarıyla birlikte naklederdi. Süfyân ona güler ve hıfzının sağlamlığına hayret ederdi.¹⁴¹ Süfyân'ı tanıyan bazı kimseler bile Vekî' gibisini görmediklerini ifade etmişlerdir. Onun, Süfyân'ın hadislerini ezberden okuyarak talebelerine imla ettirdiği naklolunur.¹⁴² Ancak Vekî', hadisleri herhangi bir kitapta toplamadığı için, kendisinden rivayet istendiği zaman hocası Süfyân'ın hadislerini akranlarının eserlerinden imla ettirdiğinden ötürü eleştirilmiştir.¹⁴³

¹³⁶ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 314.

¹³⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 36; Mizzî, *Tehzîb*, XXIII, 463.

¹³⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 225.

¹³⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 71; Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 267; Zehebî, *Siyer*, IX, 581.

¹⁴⁰ Hatîb, *el-Kifâye*, s. 263; Koçyiğit, *Hadislerin Toplanması*, s. 151-152. Nitekim Hişâm, Süfyân'ın hadisleri konusunda ondan daha makbul sayılmıştır. İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 51.

¹⁴¹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XV, 651, 658; Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 477-480.

¹⁴² Âcurrî, *Suâlât*, s. 115.

¹⁴³ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 77. Sezgin'in Acurrî'nin *Suâlât*'ından naklettiği bu bilgi ile Ahmed b. Hanbel'in "Size Vekî'in musannefâtını tavsiye ederim" (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XV, 660) sözü arasında bir çelişki gözükmektedir. Vekî'in

Sevrî'nin "hadiste müminlerin emiri" ve "üstadımız" dediği¹⁴⁴ ve kendisinden hadis aldığı talebelerinden **Şu'be** (160/776), ilim meclisine katıldığı Medine imamı **Mâlik b. Enes** (179/795),¹⁴⁵ hadis ilminde dört imamdan birisi kabul edilen¹⁴⁶ ve Süfyân'ın topluluğun önünde öne geçirerek kendisine saygı gösterdiği¹⁴⁷ **Abdurrahman el-Evzaî** (157/773),¹⁴⁸ Süfyân'ın "şarkın, garbın ve ikisi arasındaki yerlerin âlimi" diye niteleyip¹⁴⁹ "Keşke bütün ömrüm İbnü'l-Mübarek'in üç gününe denk olabilseydi."¹⁵⁰ dediği ricâl ve fıkhu'l-hadîs bilgisi ile temayüz eden **Abdullah b. el-Mübarek** (181/797),¹⁵¹ onun "alimlerin yakutu" dediği ve görüştüğü Musullu kimselere onun hakkındaki görüşlerine göre muamelede bulunduğu **Muâfâ b. İmrân el-Mevsilî** (185/803),¹⁵² hıfzının sağlamlığını 'şeytan gibi' diye tanımladığı **Yahyâ b. Saîd el-Kattân** (198/813),¹⁵³ Süfyân'a "Sen yaşarken hadis rivayet etmem uygun olmaz" diyen, isim benzerliği nedeniyle senedlerde Sevrî ile sıkça karıştırılan **Süfyân b. Uyeyne** (198/814),¹⁵⁴ Süfyân'ın otuz bin kadar hadisini bildiği söylenen **Yahyâ b.**

"Süfyân'dan hiçbir şey yazmadım. Ondan işittiklerimi ezberler, sonra eve gidince yazardım" sözü (Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 716; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XV, 659) onun kendi sözü olduğundan daha kabule şâyandır. Nitekim Vekî'in kendisinin kitabının bulunmadığı, talebelerine Süfyân'ın rivayetlerini yazdırdığı nakledilir. Âcurrî, *Suâlât*, 115.

¹⁴⁴ Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 316. Süfyân'ın akranı olan Şu'be'nin ondan on yaş büyük olduğu bilgisi bulunmaktadır. İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 501.

¹⁴⁵ Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 310-312. İmâm Mâlik, fikir alışverişinde bulunduğu Süfyân hakkında; "Irak, dirhem ve elbiselerle bizden üstündü. Süfyân'dan bu yana da ilimce bizden üstün oldu" diyerek onun büyüklüğünü ve ona olan saygısını dile getirmiştir. Zehebî, *Tezkira*, I, 106; Sevrî, *Tefsîr* (mukaddime), s. 11.

¹⁴⁶ İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 439.

¹⁴⁷ Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 318.

¹⁴⁸ Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 317-318.

¹⁴⁹ Dehlevî, *Büstânü'l-Muhaddisîn*, s. 113.

¹⁵⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 163; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 481; Mizzî, *Tehzîb*, XVI, 15; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 336; Dehlevî, *Büstânü'l-Muhaddisîn*, s. 113.

¹⁵¹ Küçük, "Abdullah b. Mübarek", 122-124.

¹⁵² Muâfâ, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 23-24. Onun "Allah'ın insanlara bahşettiği bir nimet" (Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 360) olarak vasıfladığı Süfyân'a nasihati için bkz. Zehebî, *Siyer*, VII, 284.

¹⁵³ Zehebî, *Siyer*, V, 468; VII, 236; IX, 177.

¹⁵⁴ Zehebî, *Siyer*, VIII, 455; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 352-353.

Âdem (203/818);¹⁵⁵ “Süfyân’ın hadis kitabının benden çalınması çok da umurunda olmaz. Çünkü bütün hadislerini ezberledim.” diyen **Ebû Ahmed ez-Zübeyrî** (203/818);¹⁵⁶ ilk müsned yazarlarından olan **Ebû Dâvud et-Tayâlisî** (204/819);¹⁵⁷ Süfyân’ın hadislerini en iyi bilenlerden ve günümüze bir parçası ulaşan hadis cüzünün râvîsi Muhammed b. Yûsuf **el-Firyâbî** (211/826);¹⁵⁸ Süfyân’ın rivayetleri konusunda elimizdeki en önemli kaynak olan **Abdurrezzâk** (211/826);¹⁵⁹ Süfyân’ın hadislerinde ihtisas sahibi, ravilerin isimleri ve nesepleri konusunda uzman Kûfeli bir muhaddis olan Buhârî ve İbn Hanbel’in hocalarından **Fadl b. Dukeyn** (219/834)¹⁶⁰ Süfyân’ın önde gelen diğer talebelelerinden bazılarıdır.¹⁶¹

Süfyân’ın hadislerini en iyi bilen kimseler olarak İbnü’l-Mübârek, Yahyâ b. Saîd, Vekî’, Abdurrahmân ve el-Eşcaî zikredilmiş, bunlardan sonra ise Yahyâ b. Âdem, Ubeydullah b. Mûsâ, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Ebû Huzeyfe, Kabîsa, Muâviye b. Hişâm ve el-Firyâbî sayılmıştır.¹⁶² Ebû Nuaym Fadl’ın Süfyân’ın hadislerini en iyi ve doğru nakleden kimse olduğu, 3500 rivayeti bildiği zikredilir.¹⁶³ Bir başka rivayette Süfyân’dan ezberi en zayıf olan kişinin Ebû Huzeyfe olduğu, en iyi olan kişinin ise İbn Kesîr olduğu söylenmiştir.¹⁶⁴ Ebû Zekeriyâ

¹⁵⁵ Mizzî, *Tehzîb*, XIX, 109.

¹⁵⁶ Zehebî, *Siyer*, IX, 530; *Mizân*, III, 595; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 227.

¹⁵⁷ Karahan, *Zevâid Kitapları*, s. 90.

¹⁵⁸ Firyâbî, *Min hadîsi’l-imâm Süfyân b. Saîd es-Sevrî*, s. 28 (muhakkikin notu).

¹⁵⁹ *el-Mektebetü’ş-şâmile* programında yaptığımız bir taramada *Musannef*’te es-Sevrî kelimesi 4273 kere, Süfyân es-Sevrî ismi ise 5 yerde geçmektedir. Bunun yanında sadece Süfyân şeklinde aktardığı rivayet de bulunmaktadır. Abdurrezzâk, Süfyân’dan yaptığı rivayetlerde genellikle nisbesini kullanmış, ismini az zikretmiştir.

¹⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, X, 537; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 270-273. Süfyân’dan 4000 kadar hadis aldığı ve onun yüz kadar hocasından hadis yazdığı nakledilmiş (Mizzî, *Tehzîb*, XXIII, 205), Süfyân’ın hadisleri konusunda Yezîd b. Ebî Hakîm’den daha üstün olduğu söylenmiştir (Âcurrî, *Suâlât*, s. 149).

¹⁶¹ Talebelerinin geniş listesi için bkz: Zehebî, *Siyer*, VII, 234-236.

¹⁶² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 62; Fesevî, *el-Ma’rife*, I, 716, 717; Zehebî, *Siyer*, VII, 249.

¹⁶³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VII, 62.

¹⁶⁴ Hatîb, *el-Câmi li ahlâki’r-râvî*, I, 287. Ne var ki bugün elimizde bulunan *Sevrî Tefsiri*’nin râvîsi Ebû Huzeyfe’dir. Bkz. Cerrahoğlu, “Süfyân b. Saîd”, s. 28.

Yahyâ b. el-Yemân el-Iclî'nin de Süfyân'ın öğrencilerinin en iyilerinden olduğu söylenmiştir.¹⁶⁵

Ebû Hâtim, Süfyân'dan ilim almış en son vefat eden kişi olarak sika râvî Ahmed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî el-Yerbû'î'yi (227/842) zikretmiş, ancak Zehebî buna itiraz ederek Ali b. el-Ca'd'ın (230/844-5) ondan sonra vefat ettiğini söylemiştir.¹⁶⁶

C. İlmî Kişiliği

Ehl-i rey ve ehl-i hadis ayrımının belirginleşmeye başladığı dönemde yaşayan Süfyân es-Sevrî, İbn Ebî Leylâ, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Mâlik, Evzâî ve eş-Şeybânî ile birlikte rey taraftarlarının arasında sayılmıştır.¹⁶⁷ Çağdaş bazı araştırmacılara göre ise o, mu'tedil reycilerdendir ve hadis mektebine mensuptur.¹⁶⁸ Bu söylem farklılığı Süfyân'ın hadis müktesebâtının geniş olmasından ve fikhî meselelerde kıyasa başvurmasından kaynaklansa gerektir. Hadiste emir kabul edilmesi ve fikhî görüşlerinin bir mezhep oluşturacak genişlikte olması hasebiyle onu, hem ehl-i hadisten hem ehl-i reyden saymak mümkündür.

İlim ehli bir ailede yetişen ve genç yaşlarda ilme yönelen Süfyân es-Sevrî, ilimle/hadisle meşguliyeti dünyalık bir iş olarak görmüş,¹⁶⁹ ancak gaye Allah'ın hoşnutluğu olduğunda ise hadisi en hayırlı iş olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁰ Kişinin ilim/hadis talebinde bulunmadan önce yirmi sene edep eğitimi ve ibadetle meşgul olması gerektiğini¹⁷¹ söyleyerek de ilim/hadis öğrenimindeki niyet ve sorumluluğun önemini ifade etmektedir. Nitekim ailesinin maddi durumu iyi olmamasına rağmen o ilme yönelmiş, çıktığı ilim yolculuklarında

¹⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, II, 332. Yahyâ b. Yemân'ın yanında Sevrî'nin hadislerinden 30 bin kadar bulunduğu nakledilir. Âcurrî, *Suâlat*, s. 202.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 44.

¹⁶⁷ İbn Kuteybe, *el-Meâ'rif*, 497.

¹⁶⁸ Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, I, 31, 62-63. Nitekim Süfyân'ın "ilim, ancak öncekilerden aktarılan rivayetlerdir" dediği nakledilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 367.

¹⁶⁹ "Hadis talep etmek ölüme hazırlık değil, sadece insanın meşgul olduğu bir uğraştır (illet)." sözü ona aittir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 364; Zehebî, *Tezkira*, I, 204.

¹⁷⁰ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, 177; Hatîb, *Şeref*, 127; Süyûtî, *Tedrib*, II, 141.

¹⁷¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 360; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 67; Süyûtî, *Tedrib*, II, 5.

ücret karşılığı kervanlarda çalışarak iâşesini temin yoluna gitmiştir.¹⁷² İlimde otorite haline gelmeye başlayan Süfyân'ın, daha sonraları ilmî bağımsızlığını korumak için ticaretle uğraştığı, yanında para bulundurduğu, bu vesile ile özellikle idarecilere muhtaç hale gelmeden ilim tahsiline devam ettiği nakledilmiştir.¹⁷³

İlmi seven ve zor hayat şartlarında bile ilimle uğraşan, zekâ ve dehası ile kendini ispatlayan Süfyân hakkında talebelerinin bazı sözleri onun ilmî şahsiyetini ortaya koymaktadır. Bunlardan bazısı şöyledir: **Evvâî**: “Süfyân'dan başka halkın gönül rızasıyla ve güvenerek kendisine kulak verip dinleyeceği kimse kalmadı.” der.¹⁷⁴ **Şu'be** “Süfyân'ın hıfzı benden daha kuvvetlidir. Süfyân, bir kimseden bana her ne rivayet etmişse, onu, o kimseye sorduğum vakit bana Süfyân'ın rivayet ettiği gibi bulmuşumdur.” der.¹⁷⁵ **Yahya b. Said**: “Şu'be'den daha çok sevdiğim kimse yoktur. Bence hiç kimse Şu'be'ye muadil olamaz. Ancak Süfyân ona muhalefet ederse ben Süfyân'ın sözünü alırım.”¹⁷⁶ “İnsanların hıfzı en kuvvetli olanı Süfyân, sonra Şu'be idi. “Süfyân, Şu'be'den daha sağlam ve insanların en bilginidir.” “Süfyân, A'meş'in hadislerini A'meş'den iyi bilirdi.”¹⁷⁷ diyerek onu över. **İbnü'l-Mübârek**, hadis yazdığı 1100 hocadan en iyisinin Süfyân olduğunu söyler.¹⁷⁸ **İbn Uyeyne** onun için “Helal haram konusunda Süfyân'dan daha bilgilisini görmedim.” “Ölünceye kadar Süfyân gibisini göremezsin.” “Hadisçiler üçtür. İbn Abbas, Şa'bi ve Sevrî”¹⁷⁹; **İbn Mehdî** ise “Hadis imamları dörttür: Süfyân, Mâlik, Evvâî ve Hammâd” demiştir.¹⁸⁰

¹⁷² İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 368-369, 409.

¹⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 372; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 381; Zehebî, *Siyer*, VI, 277. Ayrıca bkz. Özdirek, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, 24.

¹⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 269.

¹⁷⁵ Âcurrî, *Suâlât*, 195; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 439, 459; Zehebî, *Siyer*, VII, 237. Ebû Dâvud, Şu'be ile Süfyân'ın elliden fazla hadiste ihtilafa düştüklerini, hepsinde de Süfyân'ın sözünün doğru olduğunu söyler. Zehebî, *Siyer*, VII, 240.

¹⁷⁶ Zehebî, *Siyer*, VII, 237.

¹⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 343; Zehebî, *Siyer*, VII, 239.

¹⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, VII, 237.

¹⁷⁹ İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 462; Zehebî, *Siyer*, VII, 238-239.

¹⁸⁰ İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 439, 467; Süyûtî, *Tedrib*, II, 401.

1. Tefsir İlmindeki Yeri

Kur'ân'a dair geniş bilgisi olan Süfyân es-Sevrî, asrının en büyük müfessirleri arasında yer alır. Kıraat imamı Hamza'dan kıraat dersi alan Sevrî'nin Kur'ân'ı dört kere arz yoluyla ona okuduğu nakledilmiştir.¹⁸¹ Âsım, el-A'meş ve Ubeydullah b. Musa'dan da harfleri rivayet etti.¹⁸²

Sahabeden sonra Kur'ân konusunda en bilgili kişilerden sayılan¹⁸³ Süfyân'ın her gece bir cüz Kur'ân, bir cüz de hadis okumayı vird edindiği nakledilmiştir.¹⁸⁴ Mushafı eline alır, ayet ayet tefsir eder ve “bana menâsik ve Kur'ân'dan sorun, zira ben bu iki ilimde de bilgi sahibiyim” derdi.¹⁸⁵ Daha ziyade Kur'ân'ın müşkil olan ayetlerini tefsir ederdi. Bir sûreyi baştan sona kadar tefsir etmek yerine açıklanmaya muhtaç yerleri kelime kelime tefsir ederdi.¹⁸⁶ Hz. Peygamber'den rivayet edilen “*Kur'ân'ı rey ile tefsir eden ateşteki yerine hazırlansın!*”¹⁸⁷ hadisinin râvîlerinden olan Süfyân, bu hadisin gereğine uygun olarak Kur'ân hakkında rey ile konuşmaktan sakınır, Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiûnun görüşlerine uyardı. O, Şa'bî'nin “Hz. Peygamber hakkında yalan söyleyen, Kur'ân hakkında yalan söyleyenden daha muhabbetlidir. Çünkü o, Kur'ân'ı yalanlarken Allah'ı yalanlamış olur.” sözünü de naklederek talebelerini bu konuda uyarmış ve tefsiri Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve ed-Dahhâk'tan almayı tavsiye etmiştir. Hatta “Mücâhid'den tefsir geldi ise, o sana yeter.” diyerek Mücâhid'e olan itimadını göstermek istemiştir.¹⁸⁸

Süfyân'ın tefsire dair rivayetleri Ebû Ca'fer Muhammed'in Ebû Huzeyfe en-Nehdî'den, onun da Süfyân'dan aldığı rivayet kanalıyla aktarılmış, bir komisyon tarafından tashih edilerek matbu hale getirilmiştir (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983). Onun tefsiri hakkında İsmail Cerrahoğlu; tefsir ilmin-

¹⁸¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 234; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 280.

¹⁸² İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 280.

¹⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 259; Süyûtî, *Tedrib*, II, 400.

¹⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 116; Hatîb, *el-Câmi li ahlâki'r-râvî*, II, 265.

¹⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 116-117.

¹⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 79.

¹⁸⁷ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 185-286.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevrî, *Tefsîr* (mukaddime), s. 13-14; Cerrahoğlu, “Süfyân b. Sa'id”, s. 26-27.

deki yeri hakkında, aynı konuda tez hazırlayan Hâşim Abdüyâsîn el-Meşhedânî tarafından birer makale yayınlanmıştır.¹⁸⁹

2. Hadis İlmindeki Yeri

İbn Hacer'in yedinci tabaka muhaddislerinin öncülerinden olarak saydığı¹⁹⁰ Süfyân es-Sevrî, hadis ve rical ilmindeki müktesebatı ile birçok kişi tarafından "hadiste müminlerin emiri" olarak nitelenmiş muhaddislerden biridir. Diğer birçok kimse yanında kendi akranı olan, hadis, rical, ilel, cerh ve ta'dil ilimlerinin öncülerinden kabul edilen Şu'be ile cerh ve tadilde teşdidi ile maruf olan Yahyâ b. Maîn'in onu bu sıfat ile nitelemeleri onun ilimdeki otoritesini açıkça göstermektedir.¹⁹¹ Rical kitapları Süfyân'ı tanımlarken sika, hâfız, fakih, âbid, imâm, hüccet, müçtehid, şeyhu'l-islâm, emîru'l-mü'minin fi'l-hadîs, imâmü'l-huffâz şeklinde bahsederler.¹⁹² Hatta o adaletlerine şahitlik edecek herhangi bir muaddile muhtaç olmayan âlimler arasında zikredilmiş, onun adalet vasfı, gerek ehl-i hadis gerekse diğer ilim ehli arasında şüpheye mahal bırakmayacak derecede şöret bulmuştur.¹⁹³ Ali b. el-Medînî, isnadların dönüp dolaştığı altı kişinin ilminin kendilerinden sonraki musannif kimselere geçtiğini söyledikten sonra Kûfe'den Süfyân'ı saymaktadır.¹⁹⁴ Süfyân hakkında, hocalarının,

¹⁸⁹ Cerrahoğlu, "Süfyân b. Sa'îd", s. 23-34; Hâşim Abdüyâsîn el-Meşhedânî, *Süfyânü's-Sevrî ve Eseruhû fi't-tefsîr*, Bağdat, 1981.

¹⁹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 184. İbn Sa'd, onu altıncı tabaka arasında zikretmektedir. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371.

¹⁹¹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 158, 164, 165; Zehebî, *Tezkira*, I, 204; *Siyer*, VII, 236; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 57. Bu tabir Ebu'z-Zinâd, Şu'be, Mâlik, İbn Hanbel, Buhârî, Dârakutnî gibi muhaddisler için de kullanılmıştır. Uğur, *Hadis Terimleri*, s. 75.

¹⁹² Zehebî, *Siyer*, VII, 236-240; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 184.

¹⁹³ Mizzî, *Tehzîb*, XI, 169; Süyûtî, *Tedrib*, I, 301. Hatta bu konuda bazı garip rivayetler de vardır. Mesela Câbir b. Ebî Hakîm adındaki bir zât rüyasında Rasulullah'ı görür. Ona "Ya Rasulullah! Ümmetinizden Süfyân es-Sevrî denilen zât 'Lâ be'se bih: sika biri midir?' diye sorar. Resul-i Ekrem de adama: 'Lâ be'se bih: Evet sikadır" şeklinde cevap verir. (Beyhakî, *Delâil*, II, 405; Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı*, s. 135.) İbn Arabî, "Bu ümmetin âlimleri, İsrailoğullarının Peygamberleri gibidir" şeklindeki rivayetle -isnadı sağlam olmamakla birlikte- ihticac eder ve onların başta sahabe olmak üzere tabiün ve etbâu't-tâbiün olduğunu söyler, Süfyân'ı da onlar arasında zikreder. (İbn Arabî, *Fütühât*, I, 151; Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı*, s. 229.)

¹⁹⁴ İbnü'l-Medînî, *el-İlel*, s. 39.

akranlarının, talebelerinin ve daha sonraki âlimlerin övgü dolu pek çok sözü bulunmaktadır.

“İnsan için hadisten daha faydalı bir şey yoktur” diyerek hadise büyük değer atfeden Süfyân'ın hadis ilmine ayrı bir önem verdiği, onu “Dünya ilimlerinin en hayırlısı” olarak nitelediği bilinmektedir.¹⁹⁵ O, “Bu ilmi öğreniniz, sonra ezberleyiniz, sonra da onunla amel ediniz. Amel ettikten sonra onu neşrediniz.”¹⁹⁶ diyerek insanlara hadise ve hadisle amele yönelmelerini tavsiye etmiştir. Gerek Kûfe’de kaldığı müddetçe, gerekse seyahatleri esnasında hadisle meşgul olmuş, bu ilme büyük hizmetlerde bulunmuş, hayatının son demlerinde bile işittiği bir hadisi yazmaktan geri durmamıştır.¹⁹⁷ Zehebî, sadece Sevrî'nin rivayetlerinin senedleriyle ve sıhhat durumlarına işaret edilerek yazıldığında on cilt kadar tutacağını söyler.¹⁹⁸

“İsnad, hadisin süsüdür”¹⁹⁹ diyen Süfyân es-Sevrî, hadislerin isnadları ile birlikte rivayet edilmesine büyük önem vermiştir. Hadislerin sıhhatini tespit edebilmek ve asılsız rivayetlere karşı koyabilmek için isnad bilgisinin gerekli ve önemli olduğunu vurgulayan Sevrî'nin “İsnad müminin silahıdır. Silahı olmayan ne ile savaşacaktır?”²⁰⁰ sözü hadis âlimleri arasında meşhur olmuştur. O, bu sözülle isnadın, dolayısıyla da sünnetin korunmasının önemine dikkat çekmiş, bu hususta râvîler ve rivayetler hakkında değerlendirmelerde bulunarak üzerine düşen görevi yapmıştır. Süfyân'ın hem isnada verdiği önem, hem de fakih ve hafız bir muhaddis olması ondan gelen rivayetlerin en sağlam isnadlar arasında sayılmasını sağlamıştır. Nitekim Kufe'nin, hatta Iraklıların en iyi isnadı olarak Süfyân → Mansur b. el-Mu'temir → İbrahim en-Nehaî → Alkame → İbn Mes'ud tariki zikredilmiştir.²⁰¹

¹⁹⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 366; Zehebî, *Siyer*, VII, 255, 274; *Tezkira*, I, 204.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 371; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 362.

¹⁹⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 64.

¹⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, XIII, 323; Özdirek, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, 25.

¹⁹⁹ Sem'anî, *Edebü'l-İmlâ*, s. 12.

²⁰⁰ İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn*, I, 27; Hatîb, *Şeref*, s. 41. Farklı bir versiyonu şöyledir: “İsnad müminin silahıdır. Âlî isnadı gözetmek ise sünnettir.” Bkz. Süyûtî, *Tedrib*, II, 160.

²⁰¹ Vekî, İbnü'l-Mübârek, İclî ve Nesâî'den naklen. Hatîb, *el-Kifâye*, 427; Zehebî, *Siyer*, VII, 236; İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 253, 255; Süyûtî, *Tedrib*, I, 82, 85. Bu isna-

Süfyân es-Sevrî'nin, duyduğu her şeyi ezberleyecek, hatta hafızasını başka şeylerin meşgul etmesinden endişe edecek²⁰² kadar hafızasının sağlam olduğu, hocası A'meş'in hadislerini ondan daha iyi bildiği,²⁰³ hıfz konusunda Şu'be'den daha iyi olduğu, rivayetlerinin sayısının otuz bine ulaştığı²⁰⁴ söylenmiştir. Hıfzının kuvvetli olması, kendisinden sonraki âlimlerin onun rivayetlerini tercih etmelerinde rol oynamıştır.²⁰⁵ Buna mukabil o, emin olamadığı durumlarda başkalarına sormayı da ihmal etmemiştir.²⁰⁶

Hıfz konusunda hüccet olmasının yanı sıra Süfyân, hadisleri yazan ve onları kitaplarda toplayan muhaddislerdendir. O, hadisleri fıkıh bablarına ayırıp ilk tedvin eden kimselerden sayılmış, bu hususta Kûfelilerin ilki kabul edilmiştir.²⁰⁷ Onun, nüshası günümüze ulaşamamış olan *el-Cami* adlı musannefi hadis âlimleri nezdinde oldukça muteber bir kitaptır.

Süfyân'ın kendisine ait bir hadis meclisi olduğu,²⁰⁸ Kûfe'de İbn Mes'ud'un ders okuttuğu direğin dibinde dersler verdiği,²⁰⁹ hadisleri bâblar halinde ezberinden okuduğu ve talebelerinin bunları yine bâb bâb yazdıkları nakledilmiştir.²¹⁰ Hadis rivayet metodu olarak, mana ile rivayeti,²¹¹ ihtisarı²¹² ve arz ile

dın İbn Mes'ud'dan gelenlerin en sağlamı olduğu da söylenmiştir. Hâkim, *Ma'rife*, s. 55; Süyûtî, *Tedrib*, I, 84.

²⁰² Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 368; İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 409; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 461.

²⁰³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 70, 71; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 460.

²⁰⁴ Zehebî, *Tezkira*, I, 204, 206.

²⁰⁵ Örnek için bkz. Süyûtî, *Tedrib*, I, 264, II, 172.

²⁰⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 395; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 38; VII, 140.

²⁰⁷ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, s. 612. Ebû Tâlip el-Mekkî, Süfyân'ı ilk kitap tasnif eden beş kişiden biri kabul eder. Diğerleri İbn Cüreyc, Ma'mer, Mâlik ve İbn Uyeyne'dir. Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, I, 273; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 83.

²⁰⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 81.

²⁰⁹ Rivayette söz konusu mecliste İbn Mes'ud'dan sonra Alkame, sonra İbrâhîm en-Nehâî, sonra Mansûr, sonra da Sevrî'nin ders okuttuğu, ondan sonra da yerine talebesi Vekî'in geçtiği, ondan sonra da İbn Ebî Şeybe'nin geçtiği bildirilmektedir. Zehebî, *Siyer*, XI, 124.

²¹⁰ Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ*, 21; Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 326.

²¹¹ İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 432; Zehebî, *Tezkira*, I, 205.

²¹² İbnü'l-Mübârek, "Bize, hadislerin nasıl ihtisar edileceğini Süfyân es-Sevrî öğretmiştir" demektedir. Hatîb, *el-Kifâye*, 215; Süyûtî, *Tedrib*, II, 104.

rivayeti²¹³ caiz gördüğü, hatta “kıraat”i hadis tahammülünün en iyi yolu saydığı,²¹⁴ münâvelenin arz ve kıraatten daha aşağı derecede olduğunu söylediği²¹⁵ ve icazetle rivayet edilen hadislerle amelin sahih olduğunu benimseyerek icazet yoluyla hadis rivayetini tecviz ettiği²¹⁶ nakledilir. Hadisleri yazı ile kayıt altına almayı talebelerine tavsiye eden²¹⁷ Süfyân'ın, farklı kimselere hadis yazdırdığına dair bilgiler bulunmaktadır.²¹⁸ Hocaya okunan (arz/kıraat) hadisler için “haddesenî” tabirini kullanmakta bir beis görmediği, yine hocanın okuması ile talebenin hocaya okuması arasında bir fark bulunmadığı, dolayısıyla her ikisinde de ‘haddesenâ’ denilebileceği görüşünde olduğu²¹⁹ “ahberanâ” ve “haddesenâ” lafızlarının birbiri yerine kullanılmasını ve arz yolu ile alınan rivayetlerde bu iki tabir ile birlikte “semi'tü” tabirinin kullanılmasını da caiz gördüğü nakledilmiştir.²²⁰ Ayrıca o, “nahvehü” ve “mislehü” lafızlarını kullanmayı²²¹ ve mürsel rivayetlerle ihticacta bulunmayı da²²² caiz görmektedir.

Süfyân es-Sevrî, derin tefekkuh yeteneğine sahip bir fakih idi. Hadis rivayetine önem verdiği gibi, hadisleri hakkıyla anlamaya ve onları hayata aksettirmeye de özen gösterirdi. Hadislerdeki garip kelimeleri, müşkil ve müteşabih ifadeleri açıklar, sahabeden, tâbiûndan veya diğer hocalarından o konuda duyduğu açıklamaları da zikrederdi. “Hadisleri açıklamak, hadis öğrenmekten

²¹³ Hatîb, *el-Câmi li ahlâki'r-râvî*, I, 283; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 506; Süyûtî, *Tedrib*, II, 13.

²¹⁴ Buhârî, *İlim*, 7.

²¹⁵ Süyûtî, *Tedrib*, II, 47.

²¹⁶ Buhârî, *İlim*, 7; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 340.

²¹⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 362, 368.

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 282; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 71, 78; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 370; Hatîb, *el-Kifâye*, 263; Mizzî, *Tehzîb*, XXX, 267; Zehebî, *Siyer*, IX, 581. İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 326.

²¹⁹ Buhârî, *İlim*, 7; Hatîb, *el-Câmi li ahlâki'r-râvî*, II, 50, 51. Ayrıca bkz. Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 69.

²²⁰ Süyûtî, *Tedrib*, II, 17.

²²¹ Hatîb, *el-Kifâye*, s. 235; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 222; Süyûtî, *Tedrib*, II, 119.

²²² Ebû Dâvud, *Risâle*, s. 5; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 549. Örnekleri için bkz. Hatîb, *el-Kifâye*, 413, 416; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 266; Mizzî, *Tehzîb*, XI, 166; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 58; Süyûtî, *Tedrib*, I, 205. Ancak Sevrî'nin mürsel rivayetleri âlimler tarafından tenkit edilmiştir. Hatîb, *el-Kifâye*, s. 415-416; Süyûtî, *Tedrib*, I, 205.

daha hayırlıdır.”²²³ diyen Süfyân, rivayet ettiği hadislerle alakalı açıklamalarda bulunurdu. Hadislerde geçen garip kelimeleri de şerh ederdi.²²⁴ Hatta o, garîbu’l-hadis ilmi ile ilgilenen ilk üç kişi arasında zikredilmiştir.²²⁵

Zayıf kimselerden²²⁶ ve bidat ehlinde²²⁷ hadis aldığı yönünde eleştirilen Süfyân, hatadan kimsenin kurtulamayacağını, bu sebeple şayet kişinin hataları bulursa da hadisleri doğru muhafazası ağır basıyorsa hafız sayılacağını; bunun aksi durumda terk edileceğini,²²⁸ helal haram ile ilgili olmayan konularda şeyhlerden rivayette bir sakınca olmadığını,²²⁹ bu sebeple onun zayıf kimselerden rivayeti, o rivayetlerin doğru olduğunu bilmesi ile açıklanmıştır.²³⁰ Ayrıca o, hadiste sağlam olmayan ravilerin durumunu herkese ilan etmeyi talim etmektedir.²³¹ Ne var ki onun muasırı ve dostu olan Şu’be, onun her kesimden rivayette bulunduğu dair öğrencilerini uyarmış, Süfyân’ın hadis naklettiği kimselerin güvenilirliğine dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²³² Ancak “Hadiste yalan söyleyen hiç kimse bana gizli kalmaz”²³³ sözünün sahibi Süfyân es-Sevrî, hadis ricâli hakkında uzman olan, cerh ve tadil ilmi ile de iştigal etmiş münekkit bir hadisçi idi. Onun rical konusunda Şu’be’den daha bilgili, daha

²²³ İbn Abdilber, *Câmiu beyâni’l-ilm*, II, 333; Sem’ânî, *Edebü’l-implâ*, s. 75.

²²⁴ Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 494. Örnekleri için bkz. İbnü’l-Esir, *en-Nihâye*, IV, 459; İbnü’l-Cevzî, *Ġarîbü’l-hadis*, I, 52; Hattâbî, *Ġarîbü’l-hadis*, III, 120.

²²⁵ Diğer ikisi Mâlik ve Şu’be’dir. Hâkim, *Ma’rife*, 88. Ancak kaynaklarda ondan gelen garîbu’l-hadis dair çok az bilgi tespit edebildik.

²²⁶ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 94; Mizzî, *Tehzîb*, II, 242-243; IV, 465-469; Zehebî, *Mizân*, III, 275, 561.

²²⁷ Buhârî, *ed-Duafâ*, 88; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 105; Mizzî, *Tehzîb*, V, 160; XVIII, 137.

²²⁸ İbn Recep, *Şerhu İlel*, I, 405.

²²⁹ Hatîb, *el-Câmi li ahlâki’r-râvî*, II, 91; İbn Recep, *Şerhu İlel*, I, 378.

²³⁰ İbn Recep, *Şerhu İlel*, I, 388. Nitekim bazı âlimler, terk ettikleri bazı kişilerin rivayetlerini daha sonra Süfyân’dan nakletmişlerdir. Buhârî, *ed-Duafâ*, I, 20, 29, 95.

²³¹ Müslim, *Mukaddime*, 7; Fesevî, *el-Ma’rife*, III, 172; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 81; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 54; İbn Recep, *Şerhu İlel*, I, 358. Örnekleri için bkz. Müslim, *Mukaddime*, 7; Âcurrî, *Suâlât*, s. 102; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 89.

²³² Hatîb, *el-Kifâye*, 106.

²³³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 21; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl*, s. 318;

basiretli olduğu söylenmiştir.²³⁴ Kaynaklarda onun raviler hakkında yaptığı pek çok değerlendirme kaydedilir.²³⁵

Süfyân, tedlîs yapmakla da tenkid edilmiştir.²³⁶ Ancak onun en gözde talebelerinden olan İbnü'l-Mübârek'in, tedlis yapan ravileri şiddetle kınadığı ve onların rivayetlerini kabul etmediği,²³⁷ buna rağmen Sevrî'den pek çok hadis naklettiği bilinmekte, onun hakkında olumsuz bir söz söylemediği görülmektedir. Zehebî, güçlü bir rical bilgisine sahip olan Sevrî'nin tedlis yaptığı, yalancılardan rivayette bulunduğu gibi eleştirilere itibar edilmeyeceğini belirtir.²³⁸

3. Fıkıh İlmindeki Yeri

Süfyân es-Sevrî, rey ve içtihad sahibi biriydi. Altıncı asra kadar devam eden ve takipçilerine “es-Sevrî”²³⁹ veya “es-Süfyânî”²⁴⁰ denilen fıkıh mezhebinin imamıdır. Kendisine Kûfe kadılığı teklif edilmiş, ancak o bunu kabul etmemiştir.²⁴¹ İbnü'l-Esîr, kendi çağında özellikle Dînever bölgesinde bu mezhebin tabilerinin olduğundan bahseder.²⁴²

²³⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 360; Zehebî, *Siyer*, VII, 239.

²³⁵ İbnü'l-Medîni, *Suâlât*, s. 100; Müslim, Mukaddime, 7; Âcurrî, *Suâlât*, s. 102, 104, 182, 186, 187, 192, 199, 250, 251; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 70, 74, 77; V, 49; Hatîb, *el-Kifâye*, s. 105; İbnü'l-Cevzî, *ed-Duaâfâ ve'l-metrûkîn*, II, 158; Mizzî, *Tehzîb*, IV, 467; XXIV, 417; Zehebî, *Mizân*, II, 372, 418; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 146, 255, 308, 344, 384-385, 433; II, 31; IV, 204; V, 88-89; VI, 195, 352.

²³⁶ Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 91; Zehebî, *Siyer*, VII, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 366-367; *Tabakâtu'l-müde'llisîn*, 32; Süyûtî, *Tedrib*, I, 225-226, 231. Plessner, “Süfyân es-Sevrî”, *İA*, XI, 84.

²³⁷ Hâkim, *Ma'rife*, s. 103; Küçük, “Abdullah İbnü'l-Mübârek”, s. 289.

²³⁸ Zehebî, *Mizân*, II, 169; Özdirek, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, 25.

²³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, I, 244. Ebû Sevr mezhebi mensupları ve Sevr kabilesinden olanlar için de kullanılır. Bkz. A.y.

²⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, II, 121. Ebû Süfyân taraftarlarına ve Süfyân isimli bazı kimselerin çocukları için de kullanılır. Bkz. A.y. Süyûtî de onu tabileri bulunan mezhep imamı arasında zikretmiş ve h. 500 yılından sonrasına kadar mezhebinin devam ettiğini belirtmiştir. Süyûtî, *Tedrib*, II, 360.

²⁴¹ Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zeheb*, II, 205-206; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 390.

²⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, I, 244. Örnekleri için bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, I, 244; II, 121; Zehebî, *Siyer*, XIII, 450; XVI, 302. Zehebî ise kendi çağında mensubu kalmadığını belirtmiştir. Zehebî, *Siyer*, VIII, 92.

İbn Uyeyne, onun fıkıh bilgisi hakkında “Helal ve haram hususunda Süfyân es-Sevrî’den daha âlim bir kimse görmedim.” demiştir.²⁴³ **el-Evzâî** de “Bana Allah’ın kitabını ve Hz. Peygamber’in sünnetini hayatına tatbik eden bir adam seç denilse; her ikisi için de Süfyân es-Sevrî’yi seçerdim” demektedir.²⁴⁴ **Fudayl b. İyâd**, “Bu kimselerin kalbini Ebû Hanîfe’nin sevgisi doldurmuş. Ondan daha bilgilisinin olmadığını söyleyecek kadar aşırıdır. Tıpkı Şîa’nın Ali’yi sevdikleri gibi. Oysa vallahi Süfyân ondan daha bilgilidir.” diyerek onun bilgisini Ebû Hanife ile kıyaslamıştır.²⁴⁵ Süfyân’ın kimi zaman fikhî konulara daldığı ilim meclislerini çok beğendiğini belirten²⁴⁶ **İbnü’l-Mübârek** ise “Yeryüzünde Süfyân’dan daha bilgili, âlim kimse tanımıyorum” der.²⁴⁷ “Eser, yani hadisler, rey ile bilinip anlaşılacak olsaydı, rey, Ebû Hanife, Mâlik ve Süfyân’ınki olurdu. Bunların da en üstünü ve fakihî Ebû Hanife’dır.” sözü de ona aittir.²⁴⁸ Süfyân’ın, Ebû Hanîfe hakkında “Ben ona hiçbir bir şey sormadım. Ancak o beni gördüğünde bana sorardı” dediği aktarılır.²⁴⁹

Süfyân’ın görüşleri incelendiğinde fikhî meselelerde çoğu kez Ebû Hanife’ye muvafakat ettiği görülür.²⁵⁰ İbnü’l-Medîni de İbn Mes’ûd’un ilim mükte-

²⁴³ İbn Hallıkân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, II, 389.

²⁴⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 358; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 162; Zehebî, *Siyer*, VII, 249.

²⁴⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 358.

²⁴⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 358; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni’l-ilm*, II, 292.

²⁴⁷ İbn Hallıkân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, II, 389.

²⁴⁸ Zehebî, *Menâkibu’l-İmam Ebû Hanife*, s. 22; Küçük, “Abdullah İbnü’l-Mübârek”, s. 291.

²⁴⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 36. Süfyân’ın ondan rivayetleri bulunmaktadır. Bkz. İbn Abdilber, *Câmiu beyâni’l-ilm*, II, 291.

²⁵⁰ Ebû Hanife’nin menakıbına dair kitaplarda da Süfyân’ın fıkhîta onun tesiri altında kaldığı belirtilmiştir. Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanife ve ashâbih*, s. 65-66; Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 89. *Sünen*’i Tirmizî ve *el-İstizkâr* incelendiğinde onun görüşlerinin Kûfelilerin amellerine uyduğu görülür. Örnekleri için bkz. Tirmizî, *Tahâret*, 21, 60, 63, 95; *Salât*, 21, 28, 76, 102.. İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, I, 450, 469, 484; II, 58; III, 363; IV, 189, 211; VI, 81, 97, 271. Süfyân’ın Kûfeliler gibi nebîzin caiz olduğunu söylediği, sonra bu görüşünden döndüğü söylenir. Zehebî, *Siyer*, VII, 241, 259. Benzer tespitler için bkz. Özdirek, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, 26. Aynı görüşte oldukları zikredilirken genelde Sevrî’nin -vefatı daha geç olmasına rağmen- Ebû Hanife’den önce zikredilmesi manidardır. Örnekleri için bkz. İbn Receb, *Fethu’l-bârî*, II, 163; IV, 319, 492; V, 303; VI, 478; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*,

sebatının Kûfe'deki temsilcisi olarak Süfyân'ın ismini zikreder. Onun verdiği bilgiye göre Süfyân'dan sonra bu işin temsilini Yahyâ b. Saîd yüklenmiş, Sevrî ve İbn Mes'ûd'un talebelerinin mezhebini devam ettirmiştir.²⁵¹

Sevrî'nin ve tâbiilerinin telif ettikleri eserler elimizde mevcut olmadığından onun fikhî görüşleri genelde hadis kaynaklarında²⁵² ve diğer fikhî mezheplere ait eserlerde zikredilmiştir. Muhammed Ravvâs Kal'acî 1990 yılında Süfyân'ın dağınık halde bulunan içtihad ve hükümlerini *Mevsûatü Fıkhü Süfyân es-Sevrî* adlı tek ciltlik eserde bir araya getirmiştir. Ayrıca Nihat Dalgın danışmanlığında *Süfyân es-Sevrî ve Fıkıh İlmindeki Yeri* başlıklı bir doktora çalışması hazırlanmaya devam etmektedir.

4. Akidesi

Süfyân es-Sevrî'nin akîdesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Onun Şîa²⁵³ veya Zeydî²⁵⁴ olduğu söylene de görüşlerine bakıldığında ehl-i beyte muhabbeti ile bilinen bir sünni olduğu görülecektir. Ondan gelen akaide dair şu bilgiler de bunu göstermektedir: “Kur'ân, Allah'ın kelâmıdır ve gayrı

III, 369, 429, 450; X, 8. Aynî ise genelde kendi mezhep imamlarının görüşlerini öncelerken bazen Sevrî'yi de öncelediği olmuştur. Bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 155; XX, 446. Süfyân'ın İmâm Ebû Hanîfe'yi zem ettiği yönünde gelen haberler (İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 71) var olmakla birlikte bunlara itibar edilmemiştir.

²⁵¹ İbnü'l-Medînî, *el-İlel*, 44; Fesevî, *el-Ma'rife*, I, 714.

²⁵² Ebû Dâvud, Mekkelilere yazdığı risalesinde kitabındaki hadislerin Sevrî, Mâlik ve Şâfiî'nin görüşlerinin mesnedi olduğunu belirtir. Ebû Dâvud, *Risâle*, s. 7. Tirmizî de *Sünen*'inde pek çok konuda Süfyân'ın görüşlerine atıf yapmaktadır.

²⁵³ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 624. Taberî'den, Süfyân'ın Basra'ya geldiğinde şîayı terk ettiği de nakledilmiştir. Bkz. Sevrî, *Tefsîr* (mukaddime), s.16. Zehebî (*Siyer*, VII, 240) de Süfyân'ın hafif şîi olduğunu, Ali'nin, Osman'a tercih edilerek üçüncü halife olması gerektiği görüşünde olduğunu zikreder. Ne var ki Süfyân, fazilet sırasında Osmân'ın Ali'den önce olduğunu kabul edenler ve aksini iddia edenleri eleştirenler arasında zikredilmiştir. Fesevî, *el-Ma'rife*, II, 806; İbn Abdilber, *Câmiu beyâni'l-ilm*, II, 354; Zehebî, *Siyer*, VII, 253; Süyûtî, *Tedrib*, II, 223.

²⁵⁴ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 253. İbnü'l-Heysam'dan naklen ehl-i beyti incelemesi ve Emevîlerin onlara uyguladığı zulmü kabul etmemesi ve Zeyd b. Ali'yi haklı görerek, ona saygı duyup görüşlerini desteklemesinden hareketle Süfyân'ın Zeydî olduğu, ancak hiçbir sahâbi hakkında olumsuz bir ifade kullanmadığı söylenmiştir. İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, VI, 371.

mahlûktur. Ondan gelmiş ve O'na dönecektir. Bir kimse bunun aksini dese kâfir olur. İman, söz, amel ve niyettir. O artar ve noksanlaşır.” İlk iki halifenin, Ali'ye rüchaniyetini kabul eder. Mest üzerine meshin caiz olduğunu, hafî besmelenin cehrî besmeleden efdal olduğunu, kadere inanmak gerektiğini, Cuma ve iki bayramda herhangi bir imam arkasında namaz kılınabileceğini, fakat diğer hallerde, dindarlıkta kendisine itimat edilebilen ve Sünnî olduğu bilinen birini seçmek gerektiğini, cihadın kıyamete kadar devam edeceğini, adil olsun olmasın her ulu'l-emre itaat edilebileceğini söyler.²⁵⁵

Süfyân'dan aktarılan bir görüşe göre bütün vahiyler Arapça inmiş (veya indirilmiş)tir, sonra her peygamber onu kavminin diline tercüme etmiştir.²⁵⁶ Onun amelin imanın bir parçası olduğunu kabul ettiği, bu sebeple mürci kimselerin cenazesinde bulunmaktan kaçındığı nakledilmiştir.²⁵⁷

Süfyân'ın tefsirini tanıtan makalesinde Cerrahoğlu, “Usûl ve furûa dair fikirleri, kitaptan kitaba, rivayetten rivayete tevâtüren intikal eden görüşleri, ehl-i sünnet görüşüyle aynıdır.” tespitinde bulunur.²⁵⁸ Plessner onun hakkında şöyle demektedir: Süfyân şiddetli ehl-i hadis ve kelimâ nokta-i nazarından sıfatiyye taraftarı idi, yani Allah'ın Kur'ân'da zikredilen sıfatlarının, lafzî manada mevcut gibi ve Allah'ın zatından olduklarını kabul ediyordu. Süfyân, Sünnî idi ve gerekirse bu, Şuayb b. Cerir'e imlâ ettirmiş olduğu akîdesinden çıkarılabilir.²⁵⁹ Bu ifadeler Süfyân'ın akîdesi hakkında söylenenlerin bir özetidir.

²⁵⁵ Zehebî, *Tezkira*, I, 206-207; Plessner, “Süfyân es-Sevrî”, *İA*, XI, 85; Sevrî, *Tefsîr* (mukaddime), s. 15; Cerrahoğlu, “Süfyân b. Saîd..”, s. 25-26; Özdirek, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, 26-27.

²⁵⁶ Suyutî, *el-İtkân*, I, 129. Bu söz hadis olarak da rivayet edilmiştir. Ebû Nuaym, *Ahbâru İsfehân*, I, 52; Hatiboğlu, “Hilafetin Kureyşîliği”, s. 134.

²⁵⁷ Süfyân'ın, ircâ gerekçesiyle cenazesine katılmadığı birkaç isim zikredilmiştir. Ömer b. Zir el-Hemdânî (ö. 153/770); (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 362); Mis'ar b. Kidâm (ö. 152 veya 155) (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 364); İbn Ebî Ravvâd (159/776) (Zehebî, *Siyer*, VII, 273), Muhammed b. Abdullah el-Esedî (153/770) (İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 390) bunlardandır. Ayrıca bkz. Plessner, “Süfyân es-Sevrî”, *İA*, XI, 85.

²⁵⁸ Cerrahoğlu, “Süfyân b. Saîd..”, s. 26-30.

²⁵⁹ Plessner, “Süfyân es-Sevrî”, *İA*, XI, 84-85. İsmi doğrusu Şuayb b. Harb olmalıdır. Süfyân'ın ona yazdırdıkları, onun akaide dair görüşleri olarak zikrettiklerimizi içermektedir. Bkz. Zehebî, *Tezkira*, I, 206-207.

5. Zühdü

Süfyân, zühd ve verada zamanındaki insanların önde gelenlerinden idi. Kuteybe b. Saîd'in "es-Sevrî olmasaydı muhakkak vera ölürdü"²⁶⁰ sözü bunu doğrulamaktadır. Âlimler onun hadiste, fıkhıta, zühd ve takvâda, sade yaşayış ve hakkı söyleme gibi güzel hasletlere sahip olma hususunda önde gelen imamlardan olduğunda aynı görüştedirler.²⁶¹

Süfyân'ın zühd ve takvası hakkında kaynaklarda pek çok örnek zikredilmiştir. Ölümü, ahireti aklından çıkarmadığı, sık sık nefis muhasebesi yaptığı, çokça ağladığı, kanaatkâr olup dünya malına değer vermediği, hevâ ehline karşı insanları uyardığı, gecenin bir kısmını ibadetle geçirdiği, hediye kabul etmediği, eline geçen parayı dağıttığı anlatılmıştır.²⁶²

Süfyân es-Sevrî'nin tasavvufta kendine has bir üslubu olduğu söylenir. Kaynaklar onu ilk tasavvuf yorumcularından sayarlar. Onun tasavvufa dair rivayetleri *Mimmâ Esne*de Süfyân es-Sevrî adıyla bir araya getirilmiştir.²⁶³ Ancak İbnü'l-Cevzî, *Hilye*'nin eksik yönlerini zikrederken Süfyân gibi büyüklerle tasavvuf nispet etmesini de sayar. Ona göre Süfyân gibi kimseler zâhidlerden olmakla birlikte tasavvufla alakaları yoktur. Çünkü tasavvuf, sadece zühdden ibaret olmayıp, ehline bilinen bir mezheptir.²⁶⁴

Süfyân'ın zühde dair görüşleri Endülüslü fakih A'nâî (ö. 262/876) tarafından *Kitâbu Zühdi Süfyân es-Sevrî* ismiyle bir araya getirilmiştir.²⁶⁵ En meşhur öğrencilerinden Muâfâ b. İmrân'ın ve Vekî b. el-Cerrah'ın *Kitâbü'z-zühd* adlı eserleri de Sevrî'nin görüşleri için en erken kaynak niteliğindedir.

²⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 96; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 162; Mizzî, *Tehzîb*, I, 451.

²⁶¹ Zehebî, *Siyer*, VII, 240; Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 314.

²⁶² Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 356-393. Bu konudaki örnekler onun biyografisinin bulunduğu diğer kaynaklarda da oldukça çok zikredilmiştir.

²⁶³ Avcı, *Sûfîlerin Hadis Anlayışı*, s. XX.

²⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, I, 31.

²⁶⁵ Kâdî İyâd, *Tertîb*, I, 439-440. Bkz. Tek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 28. Süfyân'dan bazı beyitler de nakledilmiştir. Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 372-376.

F. Eserleri

Hadisleri fıkıh bablarına ayırıp ilk tasnif eden kimselerden olan Süfyân'ın eserleri doğrudan günümüze ulaşamamıştır. Çünkü o, ölmeden önce talebesi Ammâr b. Seyf'e kitaplarını yakarak veya yazılarını yıkayarak ya da gömerek imha etmesini vasiyet etmiştir. Ammâr'ın bu vasiyeti yerine getirdiği kaynaklarda zikredilir.²⁶⁶ Süfyân'ın hayatta iken de bir endişeden ötürü kitaplarını sakladığına dair haberler bulunmaktadır. Ebû Abdurrahmân el-Hârisî'nin naklettiği rivayete göre o Süfyân'a bazı kitaplarını gömerken yardım etmiştir. Onun hadiste şöhret sahibi olabilmek için bazı zayıf ravilerden yazdıkları hadislere pişman olduğundan böyle yaptığı söylenmiştir.²⁶⁷

Süfyân'ın mevcut rivayetleri, o hayatta iken ondan sema edenlerin naklettikleridir. O vefat etmeden önce gerek *Cami*'ni gerekse diğer eserlerini kendisinden sema edenler bulunmaktaydı. Nitekim daha sonraki kaynaklarda kendisine, görüşlerine ve eserlerine yapılmış çokça atıf bulunmaktadır. Onun fıkıh ve tefsire dair rivayet ve görüşleri daha sonraları ayrı kitaplarda bir araya getirilmiştir.

Süfyân'ın kaynaklarda zikredilen eserleri şunlardır:

1. *el-Câmiu'l-Kebîr fi'l-Fıkhi ve'l-İhtilâf*: Süfyân'ın fıkıh konularına göre tasnif ettiği meşhur eseri olup ondan pek çok kişi rivayet etmiştir. Yemenli talebelerinden Yezîd b. Ebî Hakîm, Abdullah b. el-Velid el-Adenî, İbrahim b.

²⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 116; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 315; Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 38, Zehebî, *Siyer*, VII, 242. Plessner, (*İA*, XI, 84) bu kişinin isminin tespit edilemediğini söyler. Ancak o, bu konudaki rivayetlere ulaşamamış olsa gerektir. Bazı kaynaklarda bu isim Umâre b. Yûsuf şeklinde verilmiştir. Bkz. İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 497. Süfyân'ın kitaplarını yaktırma sebebi olarak zayıf olan bazı kimselerden de rivayetler yazması, sonra 'hadis ilminde şöhret merakı beni buna meylettirdi' diyerek buna pişman olması zikredilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 38. Hadis tarihinde kitapların imha edilmesi sebebi ve bazı örnekler için bkz. Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 156-158.

²⁶⁷ Öyle ki gömülen kitapların insanın göğsüne kadar yükselen bir yığın oluşturduğu zikredilir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VII, 38, 64. Bir başka rivayette ise Süfyân korkusundan bir su kuyusunu talaş ve toprakla kapatıp, kitaplarını da içine atmıştır. Daha sonra kendisini güvende hissedince iki arkadaşına kitapları çıkarmasını söylemiş, onlar da kuyuya inip kitapları çıkarmışlardır. Bu rivayette kitapların miktarı dokuz koli (kumatr) olarak verilmiştir. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 115.

Halid es-San'ânî ve Abdülmelik el-Cüddî; Yemen dışından el-Hüseyin b. Hafs el-İsfehânî, Abdülaziz b. Ebân el-Kuraşî, Mus'âb b. Mâhân el-Horasânî bunlardandır.²⁶⁸ Irak, Horasan ve Şam bölgelerinde kısa zamanda meşhur olan eser, erken dönem Mâlikîler eliyle Kuzey Afrika ve Endülüs'e kadar ulaşmış, belli bir süre *Muvatta'*ya yakın bir itibar görmüştür.²⁶⁹ Alî b. Ziyâd et-Tûnusî'nin (183/801) *Câmi'*i Mağrib'e getiren ilk kimse olduğu, ondan da Behlûl b. Râşid'in kitabı dinlediği zikredilmiştir.²⁷⁰ Nitekim İbn Abdilber'in eserleri incelendiğinde ahkâm konularında Süfyân'ın görüşlerine sıkça atıfta bulunduğu görülür. İbn Hayr, Endülüs'e giren kitaplar arasında okuyup bize sahih rivayetlerini verdikleri arasında Süfyân'ın *Câmi'*ini de sayar.²⁷¹ Süfyân'ın bu eseri daha o hayatta iken oldukça meşhur olmuş, vefatından sonra da âlimlerin en çok itibar ettiği eserler arasına girmiştir.²⁷²

*el-Câmi'*in aynı dönemdeki diğer musannefler gibi sahâbe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn fakihlerine ait fikhî görüşleri ile muhtemelen Süfyân'ın içtihad ve tercihlerini içeren bir eser olduğu,²⁷³ bu eserin tasnif sisteminde Süfyân'ın, hocası İbn Cüreyc'den²⁷⁴ ve çağdaşı Ebû Hanîfe'den yararlandığı söylenmektedir.²⁷⁵ Ebû Dâvud, Mekke'lilere yazdığı risâlesinde 'yazılan câmi'lerin en güzeli' diye nitelediği *Câmi'*den istifade edilmesi gerektiğini belirtir.²⁷⁶ Şarihler genellikle eserin adını zikretmez, Süfyân'dan rivayet etmeyi, eseri *el-Câmi'*den nakletmek manasında kullanırlardı. Ancak bu eser dışından bir hadis nakle-

²⁶⁸ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 314; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 113; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 158; el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 37; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 234.

²⁶⁹ Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 24.

²⁷⁰ Muâfâ, *Kitâbu'z-zühd*, s. 52 (muhakkikin notu).

²⁷¹ İbn Hayr, *Fehrese*, s. 136, İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 136-137; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 83.

²⁷² Hatta zahidlerden İbrâhîm b. İsâ el-İsfehânî'nin rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğü ve 'Süfyân'ın *Câmi'*ine sarılın' dediği nakledilir. Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 383.

²⁷³ Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 24.

²⁷⁴ Hatîb, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvi*, II, 286; Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 326.

²⁷⁵ Saymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*, s. 65-66; Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 89.

²⁷⁶ Ebû Dâvud, *Risâle*, 7.

dilmiŝe buna işaret ederlerdi. Mesela Abdullah b. Velid el-Adenî için, “Süf-yân’dan, *Câmi*’nin dışında garîb hadisler nakletmiŝtir” denilmektedir.²⁷⁷

2. *el-Câmiu’s-Sağîr*:²⁷⁸ Tamamı ile sahabe, tâbiîn ve fakihlerin görüşlerinden oluŝtuđu söylenir.²⁷⁹ el-Eşcaî, Ğassân b. Ubeyd, el-Hasen b. Hafs el-İsfehânî, Zeyd b. Ebi’z-Zerkâ, el-Kâsım b. Yezîd el-Ceramî gibi pek çok kişi rivayet etmiştir.²⁸⁰ Sahnûn’un hocalarından olan Behlûl b. Râşid, bu eseri İbn Ebi’l-Hattâb ve Ebû Hârice adlı iki hocasından dinlemiŝtir.²⁸¹

3. *Kitâbü’l-Ferâid*²⁸² *ve’l-Mevâris*²⁸³: İslam miras hukuku hakkında yazılmıŝ ilk eserlerden sayılan bu eser, Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn’in rivayeti ile günümüze ulaşmış, Zâhiriyye Kütüphanesi’ndeki tek nüshası dikkate alınarak Hans-Peter Raddatz tarafından neşredilmiştir. Yedi hadis rivayeti içeren eser, büyük ölçüde İbrahim en-Nehâî’ye dayanan Kûfe fıkıh geleneğini yansıtır. Eser, ayrıca Abdülazîz b. Abdullah el-Helil tarafından da yayınlanmıştır (Riyad, 1410). Büyük ölçüde Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sı içinde bulunan esere *Kenzü’l-ummâl*’de sıkça atıfta bulunulmaktadır.²⁸⁴

Âmir Hasen Sabri’nin *el-Câmiu’s-Sağîr*’in bir parçası olduğunu tahmin ettiği ferâiz nüshası ile Raddatz’ın neŝrettiđi nüsha aynı olsa gerektir. Ancak Âmir Hasen, nüshanın Sevrî’den gelen feraize dair rivayetleri bir araya getiren Ebubekir Muhammed b. Süleyman el-Bağandî tarafından oluŝturulduđunu belirtir.²⁸⁵ Kitaptaki tüm rivayetlerin Ebû Nuaym tarafından aktarılmaması bu nüshanın Süfyân’dan sonra onun talebeleri tarafından derlendiği izlenimini vermektedir.

²⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, VI, 70; Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları*, s. 94-95.

²⁷⁸ İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 315; Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 158; Kehhâle, *Mu’cem*, III, 234.

²⁷⁹ Muâfâ, *Kitâbü’z-Zühd*, s. 49 (muhakkikin notu).

²⁸⁰ İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 315.

²⁸¹ Kâdî İyâd, *Tertîbü’l-medârik*, I, 188.

²⁸² İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 315; Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 158; Kehhâle, *Mu’cem*, III, 234.

²⁸³ Kettanî, *Hadis Literatürü*, s. 52.

²⁸⁴ Özdirek, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, 24.

²⁸⁵ Muâfâ, *Kitâbü’z-Zühd*, s. 49 (muhakkikin notu).

4. *Kitâbu Âdâbı Süfyân es-Sevrî*.²⁸⁶

5. *Risâletün ilâ Abbâd b. Abbâd el-Ersûfi*.²⁸⁷ Bu risâle Selim el-Hilâlî tarafından *Min Vasâya's-selef* adlı kitabın içinde yayınlanmıştır.²⁸⁸

6. *Kitâbu't-Tefsîr*.²⁸⁹ Fatiha, Muhammed ve Duhân sûreleri hariç baştan 52 sûreyi (Tûr sûresi dâhil) tefsir etmişti. Ancak tefsiri her ayetin tefsiri şeklinde olmayıp, müşkil yerleri açıklamak şeklindeydi. Onun surelerinin tertibi de Osman mushafına göre idi.²⁹⁰

Süfyân'ın tefsire dair rivayetleri Ebû Ca'fer Muhammed'in Ebû Huzeyfe Mûsâ b. Mes'ûd b. el-Yemân en-Nehdî'den, onun da Süfyân'dan aldığı rivayet kanalıyla aktarılmış, önce 1965'te Rampur'da, daha sonra da 1983'te bir komisyon tarafından Beyrut'ta tashih edilerek matbu hale getirilmiştir.²⁹¹ Tefsirinde Ebû İshâk es-Sebûî, el-A'meş, Süddî, Habîb b. Ebî Sâbit, Muhammed b. Abdülvâhid başta olmak üzere hocalarından nakillerde bulunduğu görülür.²⁹²

7. *Kitâbü'l-İ'tikâd*: Ebû Sâlih Şuayb b. Harb el-Bağdâdî'nin itikâdî meselelerle ilgili sorularına Sevrî'nin verdiği cevap ve açıklamaları içerir. Bir nüshası

²⁸⁶ Firyâbî rivayet etmiştir. İbn Hayr, *Fehrese*, s. 275.

²⁸⁷ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 315; Kehhâle, *Mu'cem*, III, 234. Bundan başka *Risâle ilâ Osmân b. Zâide, Vasıyyetühû ilâ Alî b. Hasen es-Selîmî* adlı iki mektubundan daha söz edilir. Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 24. Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye'de kayıtlı *Cevâbu Hârûn er-Reşîd ilâ Süfyân es-Sevrî ve icâbetü Süfyân lehû* adlı risalenin (*GAS*, I, 519) ise tarihî bakımdan Sevrî ile alakalı olması pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Hârûn er-Reşîd, 149 veya 145 yıllarında doğmuş ve 179 yılında halife olmuştur. Bozkurt, "Hârûnurreşîd", s. 258-259. Bu risâle-ye Gazâlî'nin *İhyâ'sında* (II, 347-348) yer verilmekte olup, Türkçe çevirisi için bkz. "Süfyân-ı Sevrî'nin Halife Hârûn-ur Reşîd'e Meşhur Cevâbî Mektubu", (çev. Mustafa Kuzuk, Mehmet Ergün), *Diyanet Dergi*, Temmuz-Ağustos, 1971, s. 307-310.

²⁸⁸ *Mektebetü't-tev'îyyeti'l-İslâmiyye*, 1998, s. 19-25. Ayrıca "Legacies from the Salaf: The Advice of Sufyan ath-Thawri" adıyla İngilizce olarak yayınlanmıştır (*Al-Ibaanah Magazine*, sayı: 1, Nisan 1995).

²⁸⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 444; Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 114.

²⁹⁰ Sevrî, *Tefsîr*, s. 35-36 (muhakkikin notu).

²⁹¹ *Tefsîru Süfyân es-Sevrî* (thk. İmtiyâz Alî Arşî), Râmpûr, 1965; Heyet, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1983.

²⁹² Cerrahoğlu, "Süfyân b. Sa'id", s. 28-34.

Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.²⁹³ Bu nüsha Endonezyalı araştırmacı Ebû Feyrûz Abdurrahmân b. Sukâyâ tarafından tahkik edilerek *es-Sünne li'l-imâm Süfyân es-Sevrî* adıyla neşredilmiştir (Dâru'l-Hadîs, 2011, 186s.)

Tefsir ve fıkıh rivayetlerinin yanı sıra Süfyân'ın hadislerini toplayanlardan da söz etmemiz mümkündür.

1. Alî b. el-Medînî'nin Süfyân'ın Şu'be'ye muhalefet ettiği rivayetleri üç cüz; Şu'be'nin Süfyân'a muhalefet ettiği rivayetleri iki cüzde topladığı nakledilir.²⁹⁴
2. Nesâî'nin topladığı ***Müsnedü Hadîsi Süfyân b. Saîd es-Sevrî***²⁹⁵
3. Nesâî'nin ***Kitâbü'l-Ağrâb***'ı: Bu eserinde o, Şu'be ve Süfyân'ın birbirlerine nispetle teferrüd ettiği yani birbirlerinin rivayet etmedikleri hadisleri bir araya getirmiştir. İki ravisi vardır: Saîd b. Câbir ve Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. Zekerîya b. Hayyûye en-Nîsâbü'rî.²⁹⁶ Eserin dördüncü cüzü Sa'dûn Fellâh el-Uteybî tarafından Melik Suud Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak neşredilmiştir (Riyad, 1418).
4. Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî'nin ***Müsnedü Hadîsi Süfyân es-Sevrî*** si.²⁹⁷
5. Ebu'l-Hasan Ali b. Abdurrahman b. Ebi's-Serî el-Bekkâ'î'nin ***Cüz' min Hadîsi Süfyân es-Sevrî ve Şu'be ve Mâlik ve Ebi Hanîfe ve'l-Mukillîn***.²⁹⁸
6. Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebî Meryem el-Mısırî'nin ***Mâ Esne de Süfyân es-Sevrî*** si.²⁹⁹
7. ***Min hadîsi'l-imâm Süfyân b. Saîd es-Sevrî***. Serî b. Yahya'nın hocaları aracılığı ile Sevrî'den naklettikleri rivayetlerle, Muhammed b. Yûsuf el-

²⁹³ Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 24.

²⁹⁴ Kitapların isimleri *Mâ hâlefe's-Sevrî Şu'be* ve *Mâ hâlefe Şu'be es-Sevrî* olarak zikredilmiştir. Hatîb, *el-Câmi li ahlâki'r-râvî*, II, 303.

²⁹⁵ İbn Hayr, *Fehrese*, s. 122.

²⁹⁶ İbn Hayr, *Fehrese*, s. 123.

²⁹⁷ İbn Hayr, *Fehrese*, s. 123.

²⁹⁸ Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 226 (mütercimnin notu).

²⁹⁹ Elbânî, bu kitabı Ebû Bekir Cafer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firyâbî'ye nispet etmiştir. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 226.

Firyâbî'nin Sevrî'den naklettikleri rivayetleri içeren bir nüsha olup Âmir Hasen Sabrî tarafından tahkik edilerek 2004'te Beyrût'ta basılmıştır.

8. İbnü'l-Cevzî'nin Süfyân'ın menkıbelerini topladığı bir kitabından bahsedilir.³⁰⁰ Nitekim o, Süfyân hakkında otuz cüzden fazla bir kitap hazırladığı için *Sıfatü's-safve*'sinde ona az yer vermiştir.³⁰¹ İbnü'l-Cevzî'nin bu kitabı günümüze ulaşmamış, ancak Zehebî'nin bu kitaba yazdığı ihtisar ulaşmış ve basılmıştır.³⁰²

Ayrıca Bişru'l-Hafî'nin "Süfyân es-Sevrî'nin mesailini topladım. Bu meseleleri kendim size okumayı düşünüyorum. Fakat kendimi hadise ehil görmüyorum" dediği nakledilmiştir.³⁰³

Süfyân'ın rical konusundaki görüşleri için başka bir kitabının varlığından söz edilmemekle birlikte rical dair notlarının bulunduğu bazı kaynaklar olduğunu düşünmek mümkündür. Meselâ Tirmizî, *İlel*'inde zikrettiği Süfyân'ın görüşlerinin kendisine iki ayrı tarikte ulaştığını söyler. Birincisi Muhammed b. Osmân el-Kûfî → Ubeydullah b. Mûsâ → Süfyân tariki; diğeri ise Mektûm Ebu'l-Fadl b. Abbâs et-Tirmizî → Firyâbî → Süfyân tariki.³⁰⁴ Bu tariklerle gelen bilgilerin, Ubeydullah ve Firyâbî'ye ait notlar olabileceği gibi onların naklettiği Süfyân'a ait bir eserden olması da mümkündür.

G. Süfyân es-Sevrî İle Alakalı Bazı Muasır Çalışmalar

Tahkik ve neşredilen kitapları dışında Sevrî ile alakalı bilimsel bazı çalışmalar da yapılmış ve halen de yapılmaktadır. Bu çalışmalardan sadece birkaç tanesi araştırma boyunca tetkik edildiğinden diğer araştırmalar için ilgili çalışmaları bir bibliyografya olarak vermek uygun düşecektir. Süfyân es-Sevrî ile alakalı hazırlanmış çalışmalar tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

³⁰⁰ İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 462; Zehebî, *Tezkira*, I, 206; *Siyer*, XXI, 369; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 105.

³⁰¹ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, III, 152. Bazı yazarlar, Taberânî'nin de Süfyân'ın hadislerini toplayan bir müsned yazdığını belirtse de (Özdirek, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 25) kaynaklarda onun *Müsnedü Ebî Süfyân* isimli eserinden başka bir eser tespit edemedik.

³⁰² Zehebî, *Menâkıbü'l-imâm el-a'zâm Süfyân es-Sevrî*, Dâru's-Sahâbe, Tanta, 1993, 88s.

³⁰³ Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XI, 210.

³⁰⁴ İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 56, 339.

1. Hans-Peter Raddatz, Die Stellung und Bedeutung des Sufyan at-Tauri (ges.778) Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des frühen Islam (Doktora tezi), Bonn, 1967, 215 s.
2. H.P. Raddatz, “Frühislamisches Erbrecht nach dem Kitab al-Faraid des Sufyan at-Tauri”, WI, XIII/1-2, 1971, s. 28-78.
3. Yûsuf Muhammed Sultân eş-Şantî, el-Îmâm Süfyân es-Sevrî ve Fikhuhû, Ğazze, 1976.
4. Hüsneyn Muhammed Hüseyin Felembân, Süfyân es-Sevrî muhaddisen (Yüksek lisans tezi - Melik Abdulaziz Üniversitesi), Mekke, 1978.
5. Muhammed Ebu'l-Feth el-Beyânûnî, el-Îmâm Süfyân es-Sevrî: hayatühû'l-ilmiiye ve'l-ameliyye, Dâru's-Selâm, 1972, 1984, 197 s.
6. Yûsuf Muhammed Selmân eş-Şantî, el-Îmâm Süfyân es-Sevrî ve fikhuhû, Câmiatü'l-Ezher, 1976, 1792 s.
7. Hâşim Abd Yasin el-Meşhedânî, Süfyânü's-sevri ve eseruhu fi't-tefsir, Dârü'l-Kitâb, Bağdad, 1981, 590 s.
8. Meryem İbrâhîm Hindâvî, Tevsîku merviyâtî'l-Îmâm Süfyân es-Sevrî fi Müsnedi'l-Îmâm Ahmed ve beyânü itticâhihi'l-fikhî (Doktora tezi - Kahire Üniversitesi), Kahire, 1985.
9. Abdullah b. Râhil b. İvaz el-Anzî, Fıkhü Süfyân es-Sevrî (Doktora tezi), Medine, 1986.
10. Ğassân Muhammed Abdurrezzâk eş-Şerâyirî, Cevânib mine'l-fikri't-terbevî inde'l-imâm Süfyân es-Sevrî, Ürdün Üniversitesi, Ürdün, 1988.
11. Muhammed Ravvâs Kal'acî, Mevsûatü fikhi Süfyân es-Sevrî, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1990, 840 s.
12. Abdulhalîm Mahmûd, Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minine fi'l-hadis, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1991, 196 s.

- Isâm Muhammed el-Hâc Ali, Süfyân es-Sevrî: seyyidü'l-huffâz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992, 240 s.
13. Abdülganî ed-Dakr, el-İmâm Süfyân es-Sevrî: emîru'l-mü'minîne fi'l-hadîs, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1994, 205 s.
14. H.P. Raddatz, "Sufyan at-Thawri", EI², 1997, IX, 770-772.
15. Sâlih Ahmed eş-Şamî, Mevâzû'l-İmâm Süfyân es-Sevrî, Dâru'l-Arabiyye, 1998.
16. Muhammed b. Matar ez-Zehrânî, Safahât müşrika min hayâtî's-selef: Süfyân b. Saîd es-Sevrî el-âlimu'r-rabbânî, Dâru'l-Hudayrî, 1999, 154 s.
17. Steven C. Judd, "Competitive Hagiography in Biographies of al-Awza'i and Sufyan al-Thawri", JAOS, CXXI/1, 2002, s. 25-37.
18. Muvaffak Sâlim Nûrî, el-İmâm Süfyân es-Sevrî (97-161/715-778): Dirâse Târihiyye, Dâru's-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 2004, 269 s.
19. Selahaddin Ali Abdulmevcûd, The Biography of Sufyaan Ath-Thauree (Silsiletü a'lâmi'n-nübelâ: Süfyân es-Sevrî), (İngilizceye çeviren: Faisal ibn Muhammad Shafeeq), Dâru's-Selâm, 2005, 198 s.
20. Sevsen Ferîd Fellâhe, el-İmâm Süfyân es-Sevrî ve ârâuhu'l-fikhiyye mukâraneten bi'l-mezâhibi'l-erbaa, (Doktora tezi), Ümmü Dermân Üniversitesi, Sudan, 2004; Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 2007, 688 s.
21. Vâil ez-Zavâhirî Muhammed Sellâme, Fıkhü'l-ahvâli's-şahsiyye ve'l-cinâyât inde'l-imâmeyn Süfyân es-Sevrî ve Ahmed b. Hanbel, Kahire, 2008.
22. Abdulmuid Aykul, Süfyânı Sevri ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri, (Yüksek lisans tezi), Ankara, 2010.
23. Vâil Hamûd Radmân, Tabakâtü'r-ruvât ani'l-imâm Süfyân es-Sevrî (cem ve dirâse) (Doktora tezi -Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi), Mekke, 1431.
24. Riyâd Hüseyin Abdullatîf et-Tâî el-Bağdâdî, Câmiu Süfyân es-Sevrî: Menziletühû, meâlimuhû, rivâyâtühû, Dâru'l-Eseriyye, Ammân, 1432, 82 s.

25. Necmeddin Salihoğlu, Süfyân-ı Sevri, Ravza Yayınları, İstanbul, 2011, 192 s.
26. Abdulkadir Tekin, Süfyân es-Sevri ve Fıkıh İlmindeki Yeri (Doktora tezi hazırlanıyor - Samsun).³⁰⁵
27. Harun Dursun, Süfyân es-Sevrî ve Hadis İlmindeki Yeri (Yüksek lisans tezi hazırlanıyor - Erzurum).³⁰⁶
28. Sezai Engin, “Erken Dönemde Hadis İlmi ve Usûlü: Süfyân es-Sevrî’nin Görüşleri Özelinde Bir İnceleme”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, sayı: 38, s. 81-100.
29. Ömer Faruk Akpınar, “Süfyân es-Sevrî’nin Hadis Tarihindeki Yeri: Bir Muhaddis Olarak Süfyân es-Sevrî”, Diyanet İlmî Dergi, 51/1, 2015, s. 33-71.

Sonuç

İslam kültür tarihinin ilk müdevvin ve musannıflarından sayılan Süfyân b. Saîd es-Sevrî’nin konu edildiği bu yazıda, onun Kur’ân, hadis, tefsir, kıraat, cerh ve tadil, fıkıh, akaid gibi konuların hepsinde kendisinden söz ettiren, kendisine ait fikhî bir mezhebe sahip olacak kadar çok ilmi ve görüşü bulunan, öğrendiği bilgileri yaşamaya çalışan, gerek ticaretle meşgul olup dünya hayatıyla, gerekse zahidane bir karakterle ahiret hayatıyla sürekli hemhal olarak dünya-ukbâ dengesini sağlama gayreti güden, ma’rifet, hıfz, itkan ve zühdünde âlimlerin ittifak ettiği mümtaz bir şahsiyet olduğu görülmüştür.

Süfyân muazzam hadis mükteşebâtının yanı sıra hadisleri anlama ve açıklama konusunda da öncülerdendir. Bu konuda nakil ile birlikte aklı da bir vasıta olarak çokça kullanmış, bu nedenle bazı âlimlerce ehl-i rey arasında zikredilmiştir. Sevri’nin ahkâma dair konularda görüş ve fetvaları Kûfe ehlinin görüşleri ile büyük oranda uyum arz etmekte olduğu görülür. Bununla beraber görüş ve fetvaları ile müstakil bir mezhebin imamı kabul edilen Süfyân’ın mezhebi, beşinci yüzyıla kadar yaşamayı başarmış, ardında bir eser veya görüşlerini sistemleştirecek bir talebe bırakmadığı için olsa gerek zamanla tarih sahnesinden çekilmiştir.

³⁰⁵ Bu çalışma 2014 yılında tamamlanmıştır.

³⁰⁶ Bu çalışma 2014 yılında tamamlanmıştır.

Hadis ilminde mü'minlerin emiri olarak nitelenen Süfyân'ın hadis, rical ve rivayetlere dayalı tefsir - fıkıh müktesebatı, sonraki âlimlerce sürekli referansta bulunulan temel güvenilir bir kaynak haline gelmiştir. Büyük muhaddis ve fakih Süfyân es-Sevrî'nin ve eserlerinin önemine binaen, onun ilmî gayretinin daha derinlemesine incelenmesi ve kültür tarihine ışık tutacak yeni ilmî araştırmaların yapılmasının gerekli olduğu görülmektedir. Ne var ki onun telif ettiği eserlerin büyük kısmı günümüze ancak diğer külliyyatların içerisinde ve parça parça ulaşmıştır. Ümit edilen odur ki rivayet ilimlerinin her alanında önemli bir konumda bulunan Süfyân'ın eserleri bulunur ve neşredilir.

Kaynakça

- Abdulhalîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî emîru'l-mü'minîne fi'l-hadîs*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1991.
- Âcurrî, Ebû Ubeyd, *Suâlât fi'l-cerh ve't-ta'dîl* (thk. Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî), Medine, 1979.
- Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (thk. Vasıyyullah b. Muhammed), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, 1988.
- Akgündüz, Ahmet, "Eyyûb es-Sahtiyânî", *DİA*, XII, s.19.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Avcı, Seyit, *Sûfîlerin Hadis Anlayışı (Bursevî Örneği)*, Ensar Yay., Konya, 2004.
- Aydınlı, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1986.
- Aykul, Abdulmuid, *Süfyân-i Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yüksek lisans tezi), Ankara, 2010.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2001.
- Bozkurt, Nahide, "Hârûnurreşîd", *DİA*, XVI, 258-259.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Kitâbu'd-Duafâ*, el-Mektebetü'r-Rakamiyye, 2005.
- Cerrahoğlu İsmail, "Süfyân b. Sa'îd es-Sevrî ve Tefsiri", *A.Ü.İ.F.D.*, sayı: 18, s. 26.
- Cezerî, İzzeddin İbnü'l-Esir, *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1980.
- Dehlevî, Abdülaziz b. Şah Veliyullah, *Büstânu'l-Muhaddisîn*, çev: Ali Osman Koçkuzu, TDV Yay., Ank., 1997.
- Ebû Dâvud, *Risaletü Ebî Dâvud es-Sicistânî fi vasfi te'lîfihi li kitâbihi's-Sünen* (thk. Muhammed Zahid el-Kevserî), Kahire, 1369.
- Ebû Zehv Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler* (Hz. Peygamber'in Hadislerine Müslümanların Hizmetleri), çev. Selman Başaran, Ali Sönmez, Yayına Hazırlayan: Abdullah Karahan, Ensar Neşr., İst., 2007.

- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân, *Kitâbü'l-ma'rife ve't-târih* (thk. Ekrem Ziya el-Ömeri), I-IV, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1410.
- Firyâbî, *Min hadîsi'l-imâm Süfyân b. Saïd es-Sevrî*, (thk. Âmir Hasen Sabri), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 2004.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1977.
- Hâşim Abd Yâsîn el-Meşhedânî, *Süfyânü's-Sevrî ve eseruhü fi't-tefsîr*, Bağdat, 1981.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Dîmaşk-Beyrut, 2009.
- _____, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî*, (thk. Mahmûd et-Tahhân), Mektebetü Meârif, Riyâd, 1403.
- _____, *Şerefu ashâbi'l-hadîs* (thk. M. Saïd Hatiboğlu), DİB. Yayınları, Ankara, 1991.
- _____, *Târihu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, I-XIV, ts.
- Hatiboğlu, Mehmet S., "Hilafetin Kureyşiliği", *A.Ü.İ.F.D.*, XXIII, Ankara, 1978, s. 121-213.
- Iclî, Ahmed b. Abdullah el-Kûfî, *Ma'rifetü's-sikât* (Abdulalîm Abdulazîm), Mektebetü'd-dâr, Medîne, 1985.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah, *Câmiu beyânî'l-ilm ve fadlihi* (thk. Fevâz Ahmed Zümerlî), Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2003.
- İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* (thk. Osman Yahyâ), I-XIV, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Mısır, 1985.
- İbn Ebi'l-Hadîd, İzzeddîn Abdulhamîd b. Hibetullah (656) *Şerhu Nehci'l-belâga*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye,
- İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1907.
- _____, *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (thk. Rubeyyi' b. Hâdî), Dâru'r-Râye, Riyâd, 1994.
- _____, *Fethu'l-bârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1379.
- _____, *Tabakâtu'l-müdelîsîn ev Ta'rîfi ehli't-takdîs merâtibe'l-mevsûfîne bi't-tedlis* (thk. Asım b. Abdullah el-Karyûtî), Mektebetü'l-Minâ, Ammân, ts.
- İbn Hallikân, Ebû Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâ'iz-Zamân*, Mhk: Dr. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1969.
- İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddîsîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn* (thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1992.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Cize, 1998.

- İbn Kuteybe, *el-Meârif* (thk. Servet Ukkâşe), Dâru'l-Meârif, Kâhire, ts.
- İbn Receb, el-Hanbelî, *Fethu'l-bâri*, Mektebetü'r-Dâru İbni'l-Cevzi, Demmâm, 1422.
- _____, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (thk. Hemmâm Abdurrahîm Saîd), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2001.
- İbn Sâd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968/1388.
- İbnü'l-Cevzi, Cemaluddîn Ebu'l-Ferac, *Sfatü's-Safve* (thk. Mahmud Fâhûrî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1979/1399; (çev: Abdülvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İst., 2006.
- _____, *ed-Duafâ ve'l-metrûkin* (thk. Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1406.
- İbnü'l-Cezerî, Şemseddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed (833/1429), *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, nşr: G. Bergstraesser, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem (630), *el-Lübâb fî tehzibi'l-ensâb*, Dâru Sadır, Beyrût, 1980.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk, 1406
- İbnü'l-Medîni, Ebû Abdullah Ali, *el-İlel* (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, 1980.
- _____, *Suâlâtu Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe* (thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkâdir), Mektebetü'l-meârif, Riyad, 1984.
- İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk Ebu'l-Ferec, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1978/1398.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrazûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salâh fî ulûmi'l-hadîs*, (thk. Abdullah el-Minşâvî), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2010.
- Ka'bi, Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed (ö. 319), *Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, (thk. Ebû Amr el-Hüseynî), I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 2000.
- Kâdî İyâd, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik* (tsh. Muhammed Salim Hâşim), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988.
- Kal'acî, Muhammed Ravvâs, *Mevsûatü Fıkhî Süfyân es-Sevrî*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1990/1410.
- Karacabey, Salih, "İbnü'l-Mu'temir", *DİA*, XXI, s. 143.
- Karahan, Abdullah, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, Sır Yay., İst., 2005.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1957.

- Kettânî, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü (er-Risâletü'l-Mustatrafe)*, çev. Yusuf Özbek, İz Yay., İst., 1994.
- Koçyiğit, Talat, *Hadislerin Toplanması ve Yazı İle Tespiti*, Hüner yay., Konya, 2007.
- Köse, Saffet, “İbn Ebû Leylâ”, *DİA*, XIX, s. 436-437.
- Küçük, Raşit, “Abdullah b. Mübarek”, *DİA*, I, s. 122-124.
- _____, “Abdullah İbnü'l-Mübârek ve Hadis İlmindeki Yeri”, *MÜİFD*, sayı 3, s. 277-293, İst., 1985.
- Mekki, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî, *Kâtu'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb* (thk. Âsım İbrâhîm el-Kiyâlî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2005.
- Muâfâ b. İmrân el-Mevsilî, *Kitâbü'z-Zühd*, (thk. Âmir Hasen Sabrî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 1999.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Hasen Abdülmun'im Şelebî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001.
- Özdirek, Recep - Çavuşoğlu, Ali Hakan, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, s. 23-28.
- Özen, Şükrü, “İbn Şübrüme”, *DİA*, XX, s. 379-381.
- Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yay., Ank., 2005.
- Plessner, M., “Süfyân-üs-Sevrî”, *İA*, XI, s. 83-86, İst., 1979.
- Sehmî, Ebu'l-Kâsım Hamza b. Yûsuf (427/1036), *Târîhu Cürcân ev Kitâbu Ma'rifeti İleli Ehli Cürcân*, Haydârâbâd, 1950.
- Sem'anî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed (562/1166), *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ* (thk. Saîd Mücemmed el-Lehhâm), Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 1989.
- Sevrî, Süfyân b. Saîd b. Mesrûk, *Tefsîru Süfyân es-Sevrî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983/1403.
- Sezgin, M. Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, Kitâbiyât yay., Ank., 2000.
- Sıddîkî, M. Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev: Yusuf Ziya Kavakçı, Yeni Zamanlar Yay., İst., 2004.
- Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatu Hicâzî, Kahire, ts.
- _____, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (thk. Abdulvehhâb Abdullatif), I-II, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîsiyye, Riyâd, ts.
- Tek, Abdurrezzak, “Süfyân es-Sevrî”, *DİA*, XXXVIII, s. 28.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî ve hüve el-Câmius's-Sahîh*, nşr: Hâlid Abdülğanî Mahfûz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- Uğur, Mücteba, “A'meş”, *DİA*, III, s. 54.
- _____, “Âsım el-Ahvel”, *DİA*, III, s. 475.
- _____, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ank., 1992.

- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr (322/934), *Kitâbü'd-duafâu'l-kebîr* (thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsuddîn (748/1348), *Tezkiratü'l-Huffâz*, Dâru İhyâu't-Türâsü'l-Arabî, Beyrut, 1347.
- _____, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Dâru'l-Fikr, Mısır, ts.
- _____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (ed. Şuayb Arnavud, thk. Ali Ebû Zeyd) Mevsûatü'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- Zerkeşî, Bedreddin (794/1392), *Hz. Aîşe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler (el-İcâbe)*, (çev. Bünyamin Erul), Kitâbiyât Yay., Ank., 2002.
- Ziriklî, Hayreddîn (1396/1976), *el-A'lâm Kâmus Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1984.
- Zorlu, Cem, *Abbâsîlere Yönelik Dini ve Siyâsî İsyânlar*, Ankara Okulu, Ankara, 2001.